

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET

VALENTINA DAŠIĆ
NAČINI PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA U TREĆEM
CIKLUSU OSNOVNE ŠKOLE

NIKŠIĆ, 2023.

UNIVERZITET CRNE GORE

FILOZOFSKI FAKULTET

**NAČINI PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA U TREĆEM
CIKLUSU OSNOVNE ŠKOLE**

MASTER RAD

Mentor: Doc. dr Milica Jelić

Kandidat: Valentina Dašić

Studijski program: Pedagogija

Broj indeksa: 23/22

Nikšić, , 2023.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Valentina Dašić

Datum i mjesto rođenja: 22. 11. 1992. Podgorica

Obrazovanje i osposobljavanje: Stepen Specijaliste (Spec.Art) Pedagogija prosvjetno-pedagoški smjer

Radno iskustvo: 2019-danas JU OŠ “Vuko Jovović”- Danilovgrad

2018-2019 JPU „Đina Vrbica”- Podgorica

(u trajanju od 3 mjeseca)

2018- JU OŠ “Branko Božović”- Podgorica

(u trajanju od 2 mjeseca)

2017-2018 PPU “Kockica”- Podgorica

(u trajanju od 1 godine)

2016- JU OŠ “M. M. Burzan”- Podgorica

(program stručnog osposobljavanja u trajanju od 9 mjeseci)

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv studijskog programa: Pedagogija

Naslov rada: Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet u Nikšiću

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada:

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema:

Mentorka: Doc. dr Milica Jelić

Komisija za ocjenu rada:

Komisija za odbranu rada: doc. dr Milica Jelić, prof. dr Saša Milić i doc. dr Jovana Marojević

Datum odbrane:

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
SUMARRY	3
UVOD	4
I TEORIJSKI PRISTUP	5
1. NASILJE- POJAM I VRSTE.....	5
1.1. Pojemovno određenje vršnjačkog nasilja	6
1.2. Oblici vršnjačkog nasilja.....	7
Formalno i neformalno vršnjačko nasilje.....	8
1.3. Etiologija vršnjačkog nasilja.....	9
1.3.1. Endogeni faktori.....	9
1.3.2. Egzogeni faktori.....	10
2. KARAKTERISTIKE DJECE UKLJUČENE U VRŠNJAČKO NASILJE.....	11
2.1. Posmatranje nasilja u odnosu na položaj djeteta.....	11
2.2. Dijete koje vrši nasilje.....	11
2.3. Dijete koje je svjedok nasilja u školi.....	13
2.4. Dijete- žrtva vršnjačkog nasilja.....	13
3. ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA.....	15
3.1. Uloga nastavnika u vršnjačkom nasilju.....	15
3.2. Mjere protiv vršnjačkog nasilja.....	16
3.3. Zadaci preventivnih programa.....	17
3.4. Otkrivanje i zaustavljanje nasilja u školi.....	18
3.5. Preventivni programi u svijetu.....	19

3.6. Posledice vršnjačkog nasilja.....	21
4. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA.....	22
II ISTRAŽIVAČKI DIO.....	24
1.1.Problem i predmet istraživanja.....	24
1.2.Cilj i zadaci istraživanja.....	24
1.3.Istraživačke hipoteze.....	25
1.4.Metodološki pristup.....	26
1.5.Karakter i značaj istraživanja.....	26
1.6.Populacija i uzorak.....	26
1.7.Metode, tehnike i instrumenti.....	27
1.8.Preliminarno (sondažno) istraživanje.....	28
1.9.Organizacija i tok istraživanja.....	28
1.10. Statistička obrada podataka.....	28
2. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	29
ZAKLJUČAK.....	59
LITERATURA.....	62
PRILOZI.....	67

SAŽETAK

U istraživačkom radu na temu „Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole“ govori se o preventivnom djelovanju škole u pogledu vršnjačkog nasilja. Predmet istraživanja su primjenjivi i preporučeni načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole, kao i njihovi efekti. Vršnjačko nasilje je ozbiljan problem današnjice uprkos tome što se o njemu govori i piše u velikoj mjeri, pa je cilj istraživanja utvrditi oblike prevencije vršnjačkog nasilja koji se sprovode sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole, njihovu zastupljenost i efekte. Do rezultata se došlo anketiranjem nastavnika i istraživačkom tehnikom skalom procjene za učenike. U istraživanju je učestvovalo 100 nastavnika i 100 učenika trećeg ciklusa osnovne škole sa teritorije opština Danilovgrad i Podgorica. Na uzorku od 200 ispitanika došli smo do rezultata koji ukazuju na to da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri i da imaju pozitivan uticaj na njih.

Ključne riječi: *nasilje, prevencija nasilja, programi prevencije od nasilja, vršnjačko nasilje.*

SUMMARY

In the research paper on ways to prevent peer violence in the third cycle of elementary school, it is discussed about the preventive action of the school in terms of peer violence. The research subject is the applicable and recommended ways of preventing peer violence in the third cycle of elementary school, as well as the effects that occur after that. Peer violence is a serious problem today, even though it is talked about and written about to a large extent, so the research aims is to determine the forms of prevention of peer violence that is carried out with students of the third cycle of elementary school, their representation and effects. The results were obtained by surveying teachers and using a research technique with an assessment scale for students. A hundred teachers and a hundred students in the third cycle of elementary school from the territory of the municipalities of Danilovgrad and Podgorica participated in the research. Based on a sample of 200 respondents, we came to the results that indicate that various forms of prevention of peer violence are carried out with students of the third cycle of elementary school, to a large extent and that they have a positive impact on them.

Keywords: *peer violence, violence, violence prevention, violence prevention programs.*

UVOD

Vršnjačko nasilje i njegova prevencija se mogu sagledati sa aspekta mjesta dešavanja, kao i uloga koje imaju glavni akteri škole, učenici i nastavnici. Od velikog je teorijskog i praktičnog značaja baviti se proučavanjem preventivnog djelovanja škole u pogledu vršnjačkog nasilja, pogotovo ako se ima u vidu školska klima i uspjeh kao jedan od indikatora nasilnog ponašanja učenika.

Nasilno ponašanje se javlja u svim segmentima života jednog čovjeka, prvenstveno u porodici, a potom i u školi, kao i tokom dječijeg slobodnog vremena (Škutor i Babić, 2016).

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 2002) nasilje definiše kao korišćenje fizičke snage u negativnom kontekstu usmjerene ka određenoj osobi ili više njih, a ima za cilj njihovu povredu, nanošenje štete ili deprivaciju.

Škola, kao obrazovno-vaspitna ustanova ima veliki zadatak da svojim preventivnim djelovanjem na ovaj društveni problem kreira podsticajnu i sigurnu sredinu za odrastanje učenika. Taj proces je dugotrajan i kompleksan i podrazumijeva maksimalno angažovanje svih ključnih aktera školskog sistema, koji će svojim posrednim ili neposrednim radom, primjenjujući svoje kompetencije unaprijediti kvalitet života učenika i stvoriti uslove za njihovu bezbjednu životnu sredinu.

U ovom radu bavićemo se načinima prevencije vršnjačkog nasilja sa posebnim akcentom na treći ciklus osnovne škole, kada su učenici u periodu adolescencije. Želimo istražiti oblike prevencije vršnjačkog nasilja koji se sprovode sa ovim učenicima i samim tim utvrditi da li su primjenjivi oblici adekvatni ili ih treba dodatno unaprijediti.

U cilju rješavanja vršnjačkog nasilja, škola mora reagovati na više nivoa: razvijati pozitivnu školsku klimu, podsticati kvalitetnu saradnju sa roditeljima učenika i lokalnom zajednicom, raditi na kvalitetu odnosa između učenika i nastavnika, učenika i učenika, razvijati međusobno povjerenje, stvarati bezbjedno okruženje, planirati, pratiti, evidentirati i intervenisati u pojavnim oblicima vršnjačkog nasilja.

I TEORIJSKI PRISTUP

1. NASILJE- POJAM I VRSTE

Nasilje kao složen pojam vrlo je stara pojava, kako u društvu, tako i u školi. Pojam nasilje (violence) javlja se u francuskom jeziku još početkom XIII vijeka i označava „snagu“ ili „krepkost“ (Mišambled, 2015). Ova društvena pojava koja datira od davnina, jako je rasprostranjena širom svijeta bez jasnog pravila i ograničenja. Različiti autori različito definišu pojam nasilja, a njegova suština se ogleda u namjeri da se drugoj osobi nanese šteta, što ga i razlikuje od slučajnih povređivanja i običnih nadmetanja (Popadić, 2009). Nasilje obuhvata spektar različitih negativnih radnji, postupaka i ponašanja, kako od strane pojedinaca i grupa, tako i od strane ustanova, kao i društva u cjelini, čija psiho-fizička sila uništava dostojanstvo čovjeka i dovodi ga u neprijatne situacije (Šikman, 2013).

Faktori koji se odnose na nasilje su: moć nasilnika, namjera da se nanese šteta ili povrijedi osoba, ranjivost žrtve, intenzitet i trajanje, nedostatak podrške i posljedice koje nastaju kao rezultat nasilja (Zečević, 2010). Različiti su uzroci koji proizvode nasilničko ponašanje. Najčešće djeca i mladi koji imaju poremećaje u ponašanju ispoljavaju ovakav vid ponašanja. Njihovo ponašanje odstupa od normi uobičajnog ponašanja, ometa osobu u redovnom, svakodnevnom funkcionisanju, te može postati opasno, kako za tu osobu tako i za okolinu. Posljedice nasilja ne trpe samo žrtve već i posmatrači, ali i sami nasilnici, jer ovaj vid ponašanja može imati dalekosežne posledice, ako se ne prekine na vrijeme. Nasilje može biti direktno i indirektno. Pod direktnim nasiljem podrazumijeva se: udaranje, vrijeđanje, ucjenjivanje, prijetnje, dok je indirektno nasilje: manipulisanje, isključivanje iz grupe, širenje lažnih glasina i sl.

Kako postoje različita terminološka određenja i preklapanja u pojmovnom određenju nasilja, u radu ćemo se fokusirati na klasifikaciju nasilja koju su dali Cicvarić i Žunić Cicvarić, 2009.:

- fizičko nasilje
- verbalno nasilje
- seksualno nasilje
- socijalno nasilje
- emocionalno/psihološko nasilje
- elektronsko nasilje
- zloupotreba
- zanemarivanje i nemarno postupanje

- eksploatacija
- vršnjačko nasilje

Pod fizičkim nasiljem se podrazumijeva: udaranje, štipanje, čupanje, guranje i često ga prati verbalno nasilje: ruganje, ismijavanje, zadirkivanje... Seksualno nasilje se odnosi na seksualno uznemiravanje, nedozvoljene fizičke dodire, uvredljive komentare sa seksualnom konotacijom. Socijalno nasilje predstavlja isključivanje određene osobe iz grupe i njegovu/njenu diskriminaciju, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje, nagovaranje drugih da se ne druže sa tom osobom. Emocionalno nasilje se odnosi na ugrožavanje nečijeg dostojanstva, dovodi do ugrožavanja emocionalnog i psihičkog zdravlja. Elektronsko nasilje je nasilje koje se ostvaruje putem novih tehnologija (telefona, računara, društvenih mreža) i odnosi se na: slanje prijetećih poruka putem sms poruka ili društvenih mreža, "otimanje" podataka, slanje nedozvoljenih fotografija i sl. Zloupotreba predstavlja radnje koje čine ili ne čine određene institucije ili pojedinci i na taj način dovode djecu u nezavidan položaj. Zanimarivanje i nemarno postupanje se odnosi na propuste roditelja, institucija, društva, koji se negativno odražavaju na fizički, psihički, emocionalni, tjelesni, duhovni i društveni razvoj djece. Eksploatacija ima širok opseg djelovanja, od iskorišćavanja djece kao radne snage do njihove otmice i prodaje. Vršnjačko nasilje je oblik nasilja koji se dešava među vršnjacima u školi, na časovima i između časova, na putu do škole i pri povratku kući navode Cicvarić i Žunić Cicvarić (2009).

Svaka od navedenih vrsta nasilja ostavlja dugoročne posledice, kako na žrtvu, tako i na počinioca nasilja, a mi ćemo u ovom radu akcenat staviti na vršnjačko nasilje, njegove karakteristike, oblike, uzroke i posledice.

1.1. Pojmovno određenje vršnjačkog nasilja

Brojni su autori koji su se bavili proučavanjem pojma vršnjačkog nasilja. U literaturi se susrećemo sa mnoštvom definicija ove vrste nasilja, a određene od njih ćemo i navesti u radu.

Nasilje koje se sprovodi nad djecom je globalni problem koji je uhvatio maha i aktivno djeluje među svim narodima i društvima. Nasilje koje djeca trpe iskazano u brojkama na dnevnom nivou je veliko. Nasilje nad djetetom predstavlja grubo kršenje njegovih prava. Utiče negativno na razvoj i blagostanje djeteta, direktno ugrožavajući njegov život. Posljedice koje ostavlja za sobom su trajne i teške (Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja, 2008). Kako u našoj, tako i u stranoj stručnoj literaturi često možemo sresti termin buling kao sinonim za vršnjačko nasilje. Termin buling označava agresiju jačeg pojedinca ili grupe nad slabijim pojedincem ili grupom. U našoj terminologiji ovaj pojam najčešće možemo prevesti kao: nasilje, zlostavljanje, maltretiranje (Popadić, 2009).

Svjedoci smo da se svakodnevno govori o vršnjačkom nasilju, a brojna istraživanja nam ukazuju na alarmantne podatke kada je riječ o broju slučajeva vršnjačkog nasilja među djecom, širom svijeta. Vršnjačko nasilje je širok pojam. Najjednostavnije je reći da je to nasilje među vršnjacima, koje se najčešće dešava u školi. Međutim, kontekst vršnjačkog nasilja treba proširiti i na nasilje koje se dešava među djecom kako u školskom dvorištu, na putu od kuće do škole, tako i na svim prostorima van škole.

Dan Olweus (1998) je prvi definisao vršnjačko nasilje, uz obrazloženje da je dijete žrtva nasilja ako je izloženo radnjama sa negativnom konotacijom od strane jedne osobe ili više njih, trajno i učestalo. Isticao je prisutnost ponavljanja negativnih postupaka. Da je vršnjačko nasilje vijekovima prisutna pojava, smatra Šikman (2013), navodeći da se o njoj ranije nije u velikoj mjeri govorilo kao danas, niti se posvećivala velika pažnja. Navodi da je mali broj učenika koji u školskim danima nijesu doživjeli neprijatno iskustvo od vršnjaka, bilo u vidu ruganja, izazivanja, ponižavanja, pa čak i fizičkog zlostavljanja.

Da bismo za određenu situaciju ili postupak mogli tvrditi da je vid vršnjačkog nasilja, moramo uzeti u obzir elemente, kao što su: negativni postupci, njihovo trajanje i ponavljanje, nesrazmjeran odnos snage između nasilnika i žrtve (Lalić, 1999).

U skladu sa gore navedenim za vršnjačko nasilje ne možemo reći da je dječiji jednom učinjeni ili povremeni negativan postupak, koji nije imao za cilj nanošenje štete određenom vršnjaku, već je nastao kao rezultat nepromišljenosti i nesagledavanja eventualnih posledica. Pojam vršnjačko nasilje podrazumijeva prisutnost asimetričnosti snaga između žrtve/i i nasilnika, bespomoćnost učenika da se odupre negativnim uticajima, trajnost i lošu namjeru.

1.2. Oblici vršnjačkog nasilja

Različiti autori uzimaju različite kriterijume kao osnovu za klasifikaciju vršnjačkog nasilja. U skladu sa tim, Sinobad (2005), vršnjačko nasilje dijeli na: fizičko, psihološko i seksualno nasilje. Najrasprostranjeniji oblik vršnjačkog nasilja u školama je fizičko nasilje, a rezultati istraživanja pokazuju da su djevojčice češće žrtve psihološkog nego fizičkog nasilja, a isto tako ga češće i sprovode (Olweus, 1993).

Jedna od klasifikacija vršnjačkog nasilja odnosi se na direktno i indirektno fizičko nasilje. Direktno vršnjačko nasilje obuhvata: fizičke napade, vrijeđanje, prijetnje, otimanje stvari. Indirektno vršnjačko nasilje podrazumijeva odbijanje osobe da namjerno komunicira sa određenom osobom, ili širenje

glasina. U skladu sa navedenim postoji i direktna i indirektna viktimizacija. Učenici koji su direktno viktimizirani trpe fizičko nasilje, pogrдна imena, otimanje stvari, dok indirektno viktimizirani bivaju izolovani iz društva i trpe lažne glasine (Baldry, 2003).

Jedan od oblika vršnjačkog nasilja, koji se pojavljuje u novije vrijeme jeste elektronsko ili sajber nasilje. Ova vrsta nasilja se odvija putem telefona i interneta, kad se upućuju prijeteće poruke i slike. Različite su vrste ovog vida nasilja (Ortega i sar., prema Popadić, 2009): prijeteće poruke, vulgarne poruke, lažno predstavljanje, širenje lažnih glasina, otkrivanje tuđih podataka, namjerno izbacivanje osobe iz neke društvene grupe.

U skladu sa navedenim može se reći da se svi oblici vršnjačkog nasilja međusobno prepliću, te da ne postoji jasna razlika između njih, jer je vršnjačko nasilje višedimenzionalna pojava.

Formalno i neformalno vršnjačko nasilje

Osim gore navedenih klasifikacija vršnjačkog nasilja, postoji još jedna, kada se kao kriterijum uzme način ispoljavanja nasilja. Po ovom kriterijumu, vršnjačko nasilje se dijeli na: formalno i neformalno.

Pod pojmom formalno nasilje moguće je podrazumijevati sve oblike nasilja u kojima se žrtvi kroz direktan napad trajnije nanosi šteta. Njegova osnovna karakteristika jeste direktan kontakt žrtve i nasilnika koji proizvode vidljive fizičke ili psihičke posljedice“ (Olweus, 1998). Pod formalnim okolnostima nasilnik izaziva veliki strah kod žrtve, pri čemu se žrtva samo u početku suprostavlja nasilniku, dok kasnije ostaje u potpuno potčinjenom položaju.

Neformalno vršnjačko nasilje se odvija preko posrednika. Nasilnik i žrtva nemaju direktan kontakt, već se on ostvaruje putem drugih osoba. Provociranje je osnova neformalnog vršnjačkog nasilja, a njegove posljedice nijesu fizičkog karaktera, već su više usmjerene ka psihološkoj, emocionalnoj i socijalnoj strani ličnosti (Šikman, 2013). „Multimedijalna tehnologija je poslednjih godina sve zastupljenija u neformalnom vršnjačkom nasilju. To se posebno odnosi na različite oblike neformalnog nasilja putem mobilnih telefona i interneta, pa čak i pomoću javnih sredstava informisanja; bit je da se što većoj masi pokažu ponižavajuće situacije. Specifičnost ovog oblika nasilja su: anonimna priroda medijskog neformalnog nasilja, nepostojanje vremenskih i prostornih ograničenja za ispoljavanje nasilja, kao i učešće velikog broja posmatrača koji nerijetko staju na stranu nasilnika, što više ponižavajući žrtvu“ (Spasenović, 2008:41). Žrtve neformalnog nasilja ispoljavaju veliku zbunjenost zbog napada koji doživljavaju i povlače se u sebe.

1.3. Etiologija vršnjačkog nasilja

Na pojavu vršnjačkog nasilja utiču brojni faktori. Da bi se odredio stepen ispoljenosti vršnjačkog nasilja, potrebno je analizirati uzroke koji dovode do takvog ponašanja, a to su najčešće: porodična sredina, biološki faktori, društveni faktori.

Faktori koji utiču na razvoj ličnosti dijele se na dvije grupe: biološki (urođeni faktori) i društveni (vaspitanje i društvena sredina). Naravno, obe grupe činilaca podrazumevaju i ulogu čovjekove aktivnosti, bez obzira na beneficije koje nude društvena sredina i priroda (Trnavac, 2012). Tokom sazrijevanja djeteta najznačajniju ulogu ima njegova biološka osnova koja se prožima sa socio-kulturnim kontekstom. U tom procesu javlja se i vaspitanje kao činilac čija je aktivnost organizovana i u značajnoj mjeri utiče na razvoj djeteta.

Kada dođe do nesklada u faktorima, na različitim nivoima, dolazi po problema u ponašanju kod djece, koja eskaliraju u vidu vršnjačkog nasilja. Posledice tada mogu biti trajne i teške. Za razliku od posledica koje nastaju kao rezultat fizičkog nasilja, a ispoljavaju se u vidu tjelesnih povreda različitog intenziteta, posledice psihološkog nasilja su dublje, trajnije i utiču na cjelokupnu ličnost.

Radi lakše sistematizacije, brojni faktori se klasifikuju u dvije velike grupe, a to su: endogeni i egzogeni faktori.

1.3.1. Endogeni faktori

Edogeni faktori su unutrašnji faktori u koje ubrajamo: karakter, mišljenje, emocije, inteligenciju. Mnogobrojne teorije i teoretičari bavili su se proučavanjem uticaja nasleđa na ponašanje djeteta, a kasnije i odraslog čovjeka.

Kriminolozi više ne smatraju da je kriminalitet urođen, već se vjeruje da različiti faktori prilikom formiranja ličnosti utiču na to da pojedinac postane podložan određenim kriminalnim uticajima sredine (Panić, 1984).

(Nil, 1993) je smatrao da se djeca prirodno ne rađaju ni kao dobra, ni kao loša, te da u njihovoj prirodi nije da čine zlonamjerne stvari, već da takav oblik ponašanja nastaje zbog nedostatka ljubavi.

Genetske predispozicije se prožimaju sa sredinskim faktorima, i zajedno sa vaspitanjem oblikuju ličnost. Kod djece koja ispoljavaju vršnjačko nasilje potrebno je sagledati endogene faktore kako bi se dobila jasnija slika o njihovom ponašanju, a u skladu sa tim i preduzele adekvatne preventivne mjere, kao i mjere intervencije.

1.3.2. Egzogeni faktori

Egzogeni ili spoljašnji faktori polaze od toga da je sredina najznačajniji faktor u formiranju ličnosti čovjeka. U skladu sa tim u mnogobrojnoj literaturi iz oblasti psihologije provlači se misao američkog psihologa Džona Votsona, koji je smatrao da od svakog djeteta može da napravi šta poželi, bez obzira na njegove urođene talente, znanja i sposobnosti, te da su mu za to potrebni samo odgovarajući uslovi. Kada sagledavamo uticaj sredinskih faktora onda moramo uzeti u obzir kako porodičnu sredinu, tako i školsko okruženje, uticaj medija, društvene uslove, jer svi oni zajedno formiraju društveni sistem vrijednosti. Sa druge strane njihovi pojedinačni ili zajednički propusti mogu biti uzročnik nasilničkih poriva kod djece.

S obzirom na to da djeca nose urođene predispozicije sa sobom, egzogeni faktori su ti koji služe da ih stimulišu. U slučaju ispoljavanja nasilničkog ponašanja kod djece potrebno ih je dodatno preispitati. Ipak, i među njima postoje faktori koji su posebno značajni, a to su: porodica, porodično okruženje, vaspitni stavovi roditelja i moralne norme koje egzistiraju unutar nje.

2. KARAKTERISTIKE DJECE UKLJUČENE U VRŠNJAČKO NASILJE

2.1. Posmatranje nasilja u odnosu na položaj djeteta

Djeca, kao glavni akteri vršnjačkog nasilja imaju različite uloge u ovom odnosu. Da bi se sagledalo nasilje u odnosu na položaj djeteta, posmatraju se odnosi tj. interakcija između najmanje dva učesnika, a to su žrtva i nasilnik. Da bi se jedno dijete okarakterisalo kao nasilno ili kao žrtva, potrebno je da taj odnos traje duži vremenski period, tačnije da se interaktivni odnosi između njih ponavljaju.

U nasilju, tačnije u njegovom odnosu žrtva i nasilnik nijesu jedini učesnici (Bowler, Knobel i Mattern, 2014).

Olweus (1998) je takođe smatrao da se kao učesnici vršnjačkog nasilja, osim žrtve i nasilnika pojavljuju i: posmatrači, publika koja podržava nasilno ponašanje, ali nije aktivna, branioci žrtve, oni koji smatraju da treba pomoći žrtvi, ali ništa ne preduzimaju, sljedbenici nasilnika, ali koji sami ne iniciraju nasilje.

U skladu sa navedenim potrebno je detaljnije se osvrnuti na karakteristike djece koja čine vršnjačko nasilje, djece koja trpe vršnjačko nasilje, kao i djece koja su njihovi svjedoci.

2.2. Dijete koje vrši nasilje

Profil djeteta koje vrši nasilje je raznolik i teško ga je opisati. Takođe je teško precizno utvrditi i motive koji dijete dovode do ovakvog ponašanja.

Proučavajući istraživanja različitih autora dolazimo do zaključka da iako djecu nasilnike ne možemo identifikovati po njihovom spoljašnjem izgledu, možemo po njihovom ponašanju. Nasilna djeca svoje obrasce ponašanja često preuzimaju iz video igara, filmova, ali i od svojih školskih drugara (Coloroso, 2003).

Djeca, vrlo često, pogotovo u ranom uzrasnom periodu, iz želje da pripadaju određenoj vršnjačkoj grupi i samim tim ne budu izolovani, slušaju nagovore vršnjaka i počinju nesvjesno da čine nasilna djela.

Djeca koja su doživjela razvod braka svojih roditelja, gubitak jednog od roditelja ili neki drugi teži gubitak, rješenje pronalaze u ispoljavanju agresije nad drugom djecom. Ovoj djeci je potrebno pružiti stručnu pomoć i što više pažnje i ljubavi (Zečević, 2010).

Nasilno dijete često i samo gleda taj model ponašanja kući, kod svojih roditelja, te samo kreće tim koracima. Desi se i da previše popustljivi roditelji, koji nijesu postavili jasne granice ponašanja svom djetetu, ili su bez osjećanja i topline bivaju odgovorni za nasilništvo koje se javlja kod njihovog djeteta. Nasilje kod djece ne treba rješavati nasiljem. Potreban je razgovor i jasno stavljanje do znanja djetetu da takvo ponašanje nije u redu i da se neće tolerisati. Kod djeteta treba razviti svijest o ponašanju, eventualnim posljedicama i spremnost da se izvini zbog svojih grešaka (Milosavljević, 1998).

Coloroso (2003) navodi sedam vrsta nasilnika:

- samouvjereni nasilnik- sklon nasilju, nema empatije, veliki ego.
- socijalni nasilnik- nosi masku pretjeranog samopouzdanja, a u suštini ima nisko samopoštovanje.
- potpuno oboružan nasilnik- osvetoljubiv, nema milosti prema žrtvi, ali nosi masku obmanjivosti, pogotovo kada su odrasli u pitanju.
- hiperaktivni nasilnik- agresivno reaguje na tuđe postupke jer ih smatra neprijateljskim.
- nasilnik žrtva- doživljava nasilje od starijih, pa ga i sam sprovodi nad mlađima od sebe.
- grupa nasilnika- zajedno djeluju neprijateljski, jer pojedinačno to ne bi smjeli uraditi.
- banda nasilnika- grupa nasilnika, koja se ne povezuje zbog prijateljstva, već radi viših ciljeva, a to su sticanje moći i kontrole, kao i bolja prihvaćenost.

(Dwyer i sar., 1998) definišu listu sa karakterističnim oblicima ponašanja nasilnog djeteta: povlači se iz društva; osjeća se odbačeno, izolovano i usamljeno; smatra da je žrtva napada od strane drugih; izražava nasilje u školi kroz izvršavanje školskih zadataka; ostvaruje loš školski uspjeh; impulsivno i nekontrolisano se ponaša; ispoljava agresiju; ima predrasude; evidentiraju se disciplinski problemi kod tog djeteta; ulazi u svijet alkohola i droge; udružuje se u gangove.

Ako se osvrnemo na prethodno navedeno jasno ćemo uočiti da nije lako otkriti uzroke nasilničkog ponašanja kod djeteta, njihov intenzitet i dubinu, te da se mora imati na umu da je i ovoj djeci neophodna pomoć i podrška u cilju otkrivanja i prevazilaženja istih.

2.3. Dijete koje je svjedok nasilja u školi

Dijete koje svjedoči nasilju u školi nije izolovano, već tom činu prisustvuje zajedno sa ostalom djecom koja nijesu direktno uključena u nasilnički čin, pa se oni jednim imenom nazivaju posmatrači. Djeca posmatrači su najbolji svjedoci vršnjačkog nasilja i od njih se dobijaju najrelevantnije informacije kada je prisutnost vršnjačkog nasilja u pitanju.

I među posmatračima postoje podjele, pa tako imamo one koji podržavaju žrtvu, žele da je odbrane, kao i one koji bi je odbranili, ali iz određenog straha ne smiju, pa se nazivaju mogućim braniocima. Na drugoj strani se nalaze posmatrači koji u potpunosti drže stranu nasilnika i pomažu mu, posmatrači koji samo verbalno podržavaju nasilnika, kao i posmatrači koji u tajnosti podržavaju nasilnika (Bilić, 2013).

Djecu, posmatrače vršnjačkog nasilja treba edukovati i oslobađati da prijavljuju vršnjačko nasilje odraslim osobama. Različiti su razlozi zbog kojih oni to ne rade. Jedan dio njih će to smatrati tužakanjem ili neće imati želju da se miješa i učestvuje u rješavanju bilo kakvih problema.

Sa druge strane imamo djecu koja bi se umiješala, tačnije prijavila vršnjačko nasilje, ali se boje da i sami ne postanu žrtve nasilnika, nijesu sigurni šta tačno treba da urade ili se boje da dodatno ne pogoršaju situaciju. Razlozi zbog kojih posmatrači ne prijavljuju vršnjačko nasilje i ne preduzimaju određene mjere su sledeći: nasilnik je njihov prijatelj; ne žele da budu tužibabe ili izdajice; smatraju da je žrtva to zaslužila i da to nije njihov problem (Olweus, 1996).

U cilju pružanja adekvatne podrške djeci, potencijalnim učesnicima u nasilju- posmatračima, potrebno je otvoreno i slobodno razgovarati sa djecom na ovu temu, kako kod kuće, tako i u školi, pružati stručne savjete od strane stručnih radnika, kao i što više medijski podržati ovu tematiku jer su sva djeca potencijalni posmatrači vršnjačkog nasilja.

2.4. Dijete- žrtva vršnjačkog nasilja

Dijete koje je žrtva vršnjačkog nasilja ujedno je i subjekat tog procesa. Posljednjih godina se sve više govori o djeci koja su doživjela ovu vrstu nasilja, pa samim tim imamo i sve veći broj istraživanja koja se bave ovom tematikom. Različiti autori različito karakterišu dijete- žrtvu vršnjačkog nasilja, te u svojim djelima opisuju kako njegov fizički izgled, tako i određene psiho-socijalne karakteristike.

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

Bez obzira što su djeca mlađe uzrasne dobi podložnija i izloženija vršnjačkom nasilju, ono je dugotrajnije i ozbiljnije među starijom djecom. Što se tiče pola, vršnjačko nasilje je podjednako zastupljeno i među dječacima i među djevojčicama (Bilić i sar., 2012).

Svako može biti žrtva vršnjačkog nasilja navodi (Prpić, 2006), a zajedničko svim žrtvama je što su postali meta nasilnika.

Najčešće žrtve vršnjačkog nasilja imaju sledeće karakteristike (Jašović, 1991):

- dijete sa posebnim obrazovnim potrebama
- nadareno dijete
- novo dijete u odjeljenju/školi
- dijete razvedenih roditelja
- dijete žrtva porodičnog nasilja
- dijete lošeg socio-ekonomskog statusa
- mirno, ljubazno i povučeno dijete

Dok pojedini autori dijete- žrtvu vršnjačkog nasilja opisuju kao slabo i krhko dijete, Coloroso (2003) navodi da svako dijete može postati žrtva: bolešljivo dijete, sramežljivo dijete, novo dijete u školi, dijete sa iritantnim ponašanjem, talentovano dijete, dijete koje ispoljava svoja osjećanja slobodno, visoko i nisko dijete, debelo i mršavo, dijete koje nije agresivno...

Dijete koje je žrtva vršnjačkog nasilja, vješto to krije, posebno od svojih roditelja jer se stidi, ipak Spasenović (2008), navodi određene signale koji mogu alarmirati zaposlene u školi i roditelje da je određeno dijete žrtva vršnjačkog nasilja: dijete se boji da ide u školu i odbija je, želi da ga roditelji voze do škole i odvoze, prije škole žali se na bolove u glavi i stomaku, pogoršava mu se školski uspjeh, često „gubi“ džeparac, kući dolazi sa pocijepanom odjećom i knjigama, ima noćne more, postaje agresivno ili se povlači u sebe, ne želi da razgovara o problemu, postaje anksiozno, prijeti da će izvršiti samoubistvo, voli da je u blizini odraslih ljudi (roditelja, nastavnika), na odmoru je sam/a i ne uključuje se u grupne aktivnosti, nesigurno je i uznemireno.

Djetetu koje je žrtva vršnjačkog nasilja potrebna je pomoć drugara, a prvenstveno roditelja koji će pravovremeno djelovati i potražiti stručnu pomoć za svoje dijete.

3. ULOGA ŠKOLE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

3.1. Uloga nastavnika u vršnjačkom nasilju

Uloga nastavnika se vremenom mijenjala, podjednako kao i uloga učenika, pa tako danas nastavnici nijesu samo puki predavači, prenosioci znanja, već je njihova uloga mnogo veća i ozbiljnija te se može reći da su najmanje predavači. U savremenoj školi nastavnici i učenici su permanentno upućeni jedni na druge i njihovi odnosi su isprepletani. Nastavnici kao glavni akteri planiranja, organizovanja i sprovođenja obrazovno-vaspitnog procesa u školi, prvi su i najbitniji svjedoci vršnjačkog nasilja u osnovnoj školi.

Prema (Krnjajić, 2002) odnos između glavnih subjekata škole obilježavaju dvije karakteristike, a to su: impersonalnost (prava i dužnosti) i interpersonalnost (naklonost, uvažavanje, prijateljstvo, simpatije). Dolački i Ljubić Golub (2015) smatraju da vršnjačko nasilje zavisi od brojnih faktora: roditeljska briga, školska klima, prevencija na nivou škole, reakcija nastavnika i njihova emocionalna toplina.

Nastavnik najbolje poznaje klimu koja vlada u jednoj odjeljenjskoj zajednici, a takođe svojim ponašanjem utiče na eventualnu prisutnost vršnjačkog nasilja u njoj. Nastavnik ne smije biti osoba koja je agresivna i ispoljava nasilje. Takođe, ne smije biti neko ko ne reaguje pravovremeno i zatvara oči na njegovo ispoljavanje među učenicima. Osim roditelja, nastavnici su drugi bitni činioци u formiranju dječijeg modela ponašanja i predstavljaju model koji bi učenici trebali da oponašaju. U slučaju ne reagovanja nastavnika na vršnjačko nasilje u školi, učenici će takav oblik ponašanja prihvatiti kao normalan i neće prijavljivati slučajeve jer će smatrati da ih nemaju kome prijaviti, kao i da se na njih neće pravovremeno i ozbiljno reagovati.

Garner i Kaplan (2017) navode kako nastavnici kroz nedostatak intervenisanja u slučaju vršnjačkog nasilja u školi stvaraju određenu normu koja može podsticati vršnjačko nasilje.

Određeni nastavnici ne smatraju da je vršnjačko nasilje previše ozbiljna pojava, pa je veća vjerovatnoća da će oni biti pasivni i neće ništa preduzeti u takvim situacijama (Craig i sar., 2011).

Posljednjih godina istraživanja su se bavila proučavanjem empatije kod nastavnika, pa tako najnovija istraživanja pokazuju da upravo ona može da dovede do prevencije vršnjačkog nasilja koja će bitisati u pozitivnoj školskoj atmosferi (Murphy i sar., 2018). Craig i sar. (2011) tvrde da nastavnici koji su empatični prema svojim učenicima uvijek identifikuju vršnjačko nasilje i intervenišu blagovremeno.

3.2. Mjere protiv vršnjačkog nasilja

Obaveza svake škole je da preduzme sve neophodne mjere kako bi se spriječila pojava vršnjačkog nasilja, a potom i da reaguje na nasilje ukoliko se dogodi. Zaposleni u školi moraju biti spremni da adekvatno reaguju u ovakvim slučajevima, kako pravovremene reakcije ne bi izostale. Mjere koje škola preduzima u cilju sprečavanja i suzbijanja vršnjačkog nasilja odnose se na preventivne aktivnosti koje sprovode zaposleni u školi, kao nosioci obrazovno-vaspitnog procesa, ali i interventne aktivnosti. Škola svake nastavne godine planira Godišnjim planom rada preventivne aktivnosti i dužna je da obrazuje tim za prevenciju vršnjačkog nasilja. U našoj državi školski tim je dužan da se u svom radu pridržava dokumenta „Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja i vandalizma“, koji sadrži uputstva i mjere postupanja uz primjenu individualnih planova podrške (Ministarstvo prosvjete Crne Gore, 2015).

Tim za prevenciju vršnjačkog nasilja čine: pedagoško-psihološka služba, direktor škole, nastavnici, učenici, roditelji, a mogu biti uključeni i stručnjaci izvan škole. Zadatak tima je da se redovno sastaje, prati i analizira situaciju u školi, razrađuje metode kojima će rješavati slučajeve nasilja, osmišljava i sprovodi preventivne mjere, rješava vršnjačko nasilje, pa čak i one najbezazlinije slučajeve, konstantno prati kako u budućnosti ne bi eskalirali u nešto više (Zečević, 2010).

Bašić (2009) smatra da u školi treba da postoji i vršnjački tim, koji se sastoji od učenika, koji će pratiti situaciju u školi između svojih vršnjaka i prijavljivati odraslima ukoliko prepoznaju određene oblike vršnjačkog nasilja.

Preventivne aktivnosti u školi obuhvataju:

- donošenje i postavljanje pravila ponašanja kako na nivou odjeljenja, tako i na nivou škole;
- obučavanje svih zaposlenih u školi, ali i učenika da prepoznaju oblike vršnjačkog nasilja, prijave ih i reaguju;
- saradnja sa roditeljima učenika i lokalnom zajednicom;
- stvaranje pozitivne školske klime, kvalitetna ponuda vannastavnih aktivnosti za učenike, pomoć učenicima koji imaju problema u ponašanju;
- video nadzor u školi, pojačana dežurstva nastavnika, bezbjedno školsko dvorište, prisustvo školskog policajca.

Preventivne aktivnosti se odnose i na edukovanje roditelja o oblicima vršnjačkog nasilja, uzrocima i poslasticama. Sadržaji koje škola priprema za roditelje mogu im biti od velike pomoći da sopstvenoj djeci budu podrška. Razgovori roditelja sa djecom značajni su kako ne bi dolazilo do pojave vršnjačkog nasilja. Djeca se moraju učiti da konflikte rješavaju mirnim putem, a ne putem nasilja. Takođe, vaspitavajući djecu sa ljubavlju i uz prave ljudske vrijednosti, smanjivaće se pojava nasilja, jer djeca oponašaju svoje roditelje i njihove postupke (Milić, 2010).

Škola preduzima interventne aktivnosti kako bi pomogla djetetu koje je ugroženo, a potom se preduzimaju i radnje sa djetetom-nasilnikom. Stručni saradnici pružaju stručnu podršku, po potrebi se uključuju i stručnjaci izvan škole, preduzimaju se adekvatne mjere i prate se efekti tih mjera.

3.3. Zadaci preventivnih programa

Preventivni programi u školi su namijenjeni učenicima i postavljaju se sa ciljem ostvarivanja jednog ili više ciljeva, a koji se tiču vršnjačkog nasilja. Prevencija može biti: primarna, sekundarna i tercijalna (Miković, 2004).

Primarna prevencija je informišućeg karaktera i ima za cilj da preduprijedi pojavu vršnjačkog nasilja prije nego se ono uopšte dogodi. Nosioci primarne prevencije su prvenstveno država, a potom i lokalna zajednica i škole. Njihov zajednički zadatak je edukacija djece o njihovim pravima, kao i informisanje o svemu što se odnosi na nasilje.

Kako navode Bilić i sar., (2012), primarna prevencija u obrazovno-vaspitnim ustanovama ima za cilj podizanje svijesti, kako kod zaposlenih, tako i kod učenika i njihovih roditelja, o značaju problema kao što je nasilje i djelovanje da do njega ne dođe, ni u instituciji, niti van nje.

Sekundarna prevencija je usmjerena ka pojedincima u društvu, ali i porodicama i djeci koji su izloženi određenim rizičnim faktorima kao što su: siromaštvo, psihički poremećaji, izloženost zlostavljanju u ranijim periodima (McCoy i Keen, 2009). Bilić i sar., (2012) smatraju da sekundarna prevencija mora biti zastupljena kada primarna ne daje rezultate, te da je njen cilj da smanji uticaj rizičnih faktora, a pojača uticaj faktora otpornosti. U sekundarnoj prevenciji u školama posebnu ulogu imaju stručni saradnici (pedagozi i psiholozi), koji rade sa djecom koja su počinio nasilja, sa ciljem smanjenja nasilnog ponašanja, ali i žrtvama, kako bi podstakli osjećaj lične vrijednosti kod njih, pomogli im da prevaziđu probleme, te njihovim roditeljima.

Tercijalna prevencija se primjenjuje kod djece koja imaju problema u ponašanju i kod kojih je potrebno ciljano intervenisati (Jelević i sar., 2020). Prema Bilić i sar. (2012) tercijalna prevencija je značajna za

učenike sa devijantnim ponašanjima, kojima je potrebna individualna podrška u cilju prevazilaženja rizičnih ponašanja, sprečavanja ponovnog nasilnog ponašanja, te smanjenja individualnih posljedica. Ona obuhvata medijaciju (posredovanje) neke stručne osobe između zavađenih strana, ali i grupnu intervenciju.

Preventivni programi se primjenjuju kako bi ostvarili određene zadatke, a to su: razvijanje socijalnih vještina, rješavanje socijalnih problema, razvijanje empatije, kontrolisanje bijesa. Razvijanjem socijalnih vještina kod djeteta se modifikuje ponašanje, a to se postiže potkrepljenjem. Dijete uči posmatranjem i oponašanjem, nakon čega dobija povratne informacije i pohvale, od strane nastavnika ili ostale djece.

Empatija kao složen proces, važna je brana kod djece koja su sklona da vrše nasilje. U slučaju njene prisutnosti, napadač će se staviti u ulogu žrtve, razumjeće njena osjećanja i potrebe, te će zaustaviti svoje agresivno ponašanje i prestati da je povređuje. Takođe, prisutnost empatije podstaći će i svjedoke da stanu u zaštitu žrtve. Nastavljanje sa nasilnim ponašanjem kod djece značilo bi nedostatak empatije.

Orpinas i Horne (2006) ističu da postoje programi koji su usmjereni ka učenju djece da kontrolišu svoj bijes. Djeca prvenstveno treba da nauče da prepoznaju bijes u sebi, tako što će pratiti fiziološke reakcije. Odrasli im pomažu u otkrivanju situacija koje u njima izazivaju bijes, te se uče tehnikama kojima će ga smanjiti: brojanje u sebi do 10, relaksacija, duboko disanje i slično. Djeca koja naglo i često ispoljavaju bijes tvrde da ne mogu da se kontrolišu, ali učenjem različitih tehnika usvajaju znanje da je bitan način na koji se bijes ispoljava. Za razliku od nasilnika koji ispoljavaju agresivnost i veliki bijes i uče se njegovom smanjivanju, takođe postoje i žrtve koje treba učiti smanjivanju pasivnosti i ispoljavanju reakcija u određenoj situaciji.

3.4. Otkrivanje i zaustavljanje nasilja u školi

Vršnjačko nasilje se u školi dešava daleko od očiju odraslih. Nasilnici najčešće biraju skrivena mjesta za maltretiranje svoje žrtve, kao što su: školski toaleti, skriveni prostori iza škole, dvorište i slično. Djeca, žrtve nasilja, najčešće ne govore o svom problemu jer ih je stid, te smatraju da se njihov problem ne može riješiti. Zbog izbjegavanja djece da govore o problemu, nije lako uočiti da određeni učenik doživljava vršnjačko nasilje, ali određeni znaci mogu sugerisati da je ta pojava u pitanju. Bitno je da zaposleni u školi u kontinuitetu prate ponašanja učenika, te da reaguju pravovremeno. Moguće karakteristike djece koje su potencijalne žrtve nasilja: imaju malo prijatelja, nesigurna u sebe, neraspoložena, plačljiva, uplašena, razdražljiva, ne ide im se u školu. Ukoliko škola ne preduzme

mjere u cilju evidentiranja eventualne prisutnosti nasilja, postoji opasnost da će ono trajno narušiti ličnost djeteta, a te posljedice će se manifestovati i na njega/nju u odraslom dobu (Macanović i Petrović, 2015).

Djeca koja ispoljavaju agresivno ponašanje često i ne smatraju da je takvo ponašanje pogrešno već prosto imaju pogrešne osobe za uzore, imitiraju starije drugove, braću ili sestre ili jednostavno ne znaju da komuniciraju sa vršnjacima na drugačiji način. Ova djeca moraju biti pod prismotrom od strane zaposlenih jer postoji mogućnost da takvi učenici budu nasilni smatraju Cicvarić i Cicvarić-Žunjić (2009).

Svako ko uoči prisutnost vršnjačkog nasilja u školi dužan je da to ne prikriva, već da prekine takvu pojavu, sam, ili ako nije u mogućnosti uz pomoć druge osobe. U smislu zaustavljanja vršnjačkog nasilja obavezni su svi zaposleni u školi: dežurni nastavnici, odjeljenjske starješine, predmetni nastavnici, pomoćno osoblje i svako ko uoči takvu pojavu (Nikolić, 2006).

Učesnicima u nasilju potrebno je pružiti stručnu, instruktivno-savjetodavnu podršku i objema stranama omogućiti da daju svoj iskaz, iznesu svoje mišljenje, kako bi se formirala cjelokupna slika predašnjih dešavanja. Po potrebi je neophodno uključiti i institucije i osobe izvan školskog sistema, kao što su: policija, Centar za socijalni rad, zdravstveni radnici. Roditelji, kao nezaobilazna karika ovog procesa moraju biti odmah obaviješteni i uključeni u proces rješavanja vršnjačkog nasilja.

3.5. Preventivni programi u svijetu

U Crnoj Gori se od 2006. godine u svim školama sprovodi projekat „Škola bez nasilja- ka sigurnom i podsticajnom okruženju“ organizovan od strane UNICEF-a i Ministarstva prosvjete, u cilju prevencije i suzbijanja vršnjačkog nasilja među djecom.

U Hrvatskoj se od 2003. godine sprovodi program „Afirmacijom pozitivnih vrijednosti protiv nasilja“, s ciljem uspostavljanja uspješne saradnje između škole, roditelja, učenika, institucija van škole. Program je namijenjen učenicima i mladim ljudima kako bi bili upoznati sa pojavnim oblicima nasilja, te bili ohrabreni da na njih i reaguju. Program se zalaže i za promovisanje borbe protiv nasilja na svim javnim mjestima, uz isticanje „nulte tolerancije na nasilje“. Omladina se ohabruje da reaguje na nasilje kao i da što kvalitetnije provodi slobodno vrijeme (Vlada Republike Hrvatske, 2004).

Među prvim programima u svijetu u borbi protiv vršnjačkog nasilja nastao je program prevencije siledžijstva- The bullying prevention program, osamdesetih godina u Norveškoj navode Gašić-Pavišić (2004) u svojoj studiji „Mere i programi za prevenciju nasilja u školi“. Program je nastao kao reakcija

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

na pojavu nasilja u školi, nakon što su tri učenika izvršili samoubistvo zbog doživljenog zlostavljanja. Cilj programa je da se promijeni školska klima, poveća svijest o problemu nasilja, aktivnije uključe u interakciju svi akteri škole, te smanje mogućnosti za pojavu nasilja u školi. Socijalna sredina u školi treba da bude pozitivna i podržavajuća uz primjenu jasnih pravila ponašanja, a sa što represivnijim mjerama za počinioce nasilja.

Jedan od programa namijenjen učenicima osnovnih škola je i program Bullybusters (Beale, 2001, prema Smokowski i Holland Kopasz, 2005), koji akcenat stavlja na imitaciju nasilnih situacija. Učenici kroz glumu prikazuju i proživljavaju nasilne situacije. Nakon toga kroz razgovore sa odraslima iznose svoje mišljenje, te im se objašnjava koliko je ovakvo ponašanje loše, kao i da škola ima nultu toleranciju na njega.

U SAD-u je nastao program po uzoru na rad Dana Olweusa- The bullying project (Davis, 2002, prema Smokowski i Holland Kopasz, 2005). Program je usmjeren ka žrtvi, ali i ka nasilniku. Žrtva se uči vještinama osnaživanja samopouzdanja i sticanja sposobnosti suprostavljanja nasilnicima, kao i traženja pomoći odraslih, a nasilnici se osposobljavaju kroz savjetodavni rad za sticanje odgovornosti, shvatanje posljedica takvog ponašanja, uz primjenu empatije i restitucije. Ovaj program kao oblik prevencije predlaže metodu umjetničkog izražavanja učenika.

Jedan od programa koji se takođe primjenjuje u SAD-u, a ne slijedi Olweusov model rada jeste CAPSLE- Creating a Peaceful School Learning Environment. Ovaj program ima za cilj promjenu odnosa između nasilnika, žrtve i posmatrača. Usmjeren je na poboljšanje školskog uspjeha učenika, te stvaranje pozitivne školske klime, kao i smanjenje disciplinskih mjera i suspenzija. Program osim što obuhvata nultu toleranciju na nasilje, sadrži i obučavanje učenika ka sticanju samokontrole, modelovanje pravilnog ponašanja i mentorstvo učenicima od strane odraslih kako bi bilo što manje nasilnih situacija uz njihovo osposobljavanje za samoodbranu (Twemlow i sar., 2001, prema Farrington i Ttofi, 2009).

Svjetski preventivni programi u borbi protiv vršnjačkog nasilja, koji su se primjenjivali kroz istoriju pa sve do današnjih dana nose sa sobom različite aktivnosti, iskustva i modele djelovanja. Potrebno je istražujući ih, implementirati u sadašnjoj, sopstvenoj školskoj praksi sve što se može primjeniti te što će pozitivno uticati na naše učenike. Sa druge strane, osim dobro osmišljenih preventivnih programa, neophodna je i podrška roditelja, nastavnika, ali u društvene sredine, kako bi određeni program zaživio i održao se. U cilju njegove afirmacije i pozitivne refleksije svi učesnici obrazovno-vaspitnog procesa su dužni da stručno i odgovorno obavljaju svoj posao.

3.6. Posledice vršnjačkog nasilja

Posledice vršnjačkog nasilja su dugoročne i mogu imati velike posledice kako za žrtvu, tako i za nasilnike.

Žrtve nasilja imaju fizičke, psihičke i psihosomatske posledice. Kod njih se javlja nedostatak samopouzdanja, nesigurnost u sebe, anksioznost, sklonost ka suicidu (Menesini, E., Modena, M., & Tani, F., 2009).

Posledice vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri utiču na žrtvu da ona postaje neprepoznatljiva, uz stalno mijenjanje raspoloženja. Nekada se povlače u sebe i čute, a ponekad ispoljavaju agresiju prema svojim ukućanima i prijateljima. Posledice se reflektuju i na zdravstveno stanje djece, žrtava nasilja, i u njihovom odraslom dobu.

Dugoročne posledice mogu da ometaju žrtve nasilja u vršenju svojih roditeljskih uloga, jer će zbog prevelike doze straha koja ih prati od malena imati pretjerano zaštitnički stav prema svojoj djeci, te povećati rizik za zlostavljanje svoje djece u školi (Malinić, 2017).

Nasilnici takođe osjećaju posledice nasilja koje se prouzrokuju u vidu: poremećaja u ponašanju, hiperaktivnosti, agresivnosti.

Ukoliko se nasilje ne zaustavi u dječijem dobu, osoba će imati dugoročne posledice u kasnijem životu-alkoholizam, poremećaj ličnosti, poremećaj ponašanja (Aluedse, 2006).

Nasilje svoj trag ostavlja u vidu posljedica koje su dugotrajne. Posljedice imaju ne samo žrtve nasilja, već i posmatrači nasilja, ali i sami nasilnici. (Žunić-Cicvarić i Cicvarić, 2009).

Svijest o posledicama vršnjačkog nasilja mora se svakodnevno razvijati, kako kod djece, tako i kod odraslih ljudi, kako bi na pravi način pružili podršku mlađim naraštajima. I u ovom segmentu roditeljima je potrebna sistemska potpora u cilju izgradnje zdravog društva.

4. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Proučavajući literaturu o ovoj oblasti došli smo do podataka različitih istraživanja, kako kod nas, tako i u regionu i u svijetu.

Međunarodno istraživanje koje je organizovala Svjetska zdravstvena organizacija u Sjevernoj Americi i nekim zemljama Evrope pokazalo je da se fizičko nasilje i zlostavljanje među vršnjacima javlja kao ozbiljan problem koji ugrožava njihovo zdravlje. Iz tog razloga neophodno je djelovati na nivou socijalne politike (Currie i sar., 2012).

Istraživanje u Danskoj, obavljeno među učenicima osnovnih škola (Fekkes et al., 2005) govori nam da 25% učenika koji su doživjeli nasilje to nijesu prijavili nijednoj odrasloj osobi, 67% je tražilo pomoć od roditelja, a 53% od nastavnika. Učenici koji su bili žrtve nasilja u školi navode da im je pomoć vršnjaka koji su znali za to bila korisnija od pomoći nastavnika.

Rezultati istraživanja nas upućuju i na značajnu nastavničku ulogu u cilju prevencije nasilja među vršnjacima modelovanjem emocionalno-socijalnih vještina (Deighton et al., 2019).

U okviru Unicef-ovog projekta u Hrvatskoj, sprovedeno je istraživanje 2004/05. godine, na uzorku od skoro 5000 učenika, 205 nastavnika i 1931 roditelja. Obradeni rezultati 2008. godine, pokazuju povećanje kompetentnosti nastavnika, kao i smanjen broj zbunjenih i bespomoćnih u odnosu na početno istraživanje 2004/05. godine. Utvrđeno je i da su škole koje su bile uključene u preventivne programe ozbiljno pristupale problemu vršnjačkog nasilja kao i da se upola smanjio broj nasilničkog ponašanja (Tomić-Latinac, M., Nikčević-Milković, A., 2009).

Rezultati istraživanja iz 71 osnovne škole u Srbiji govore da je 83% anketiranih učenika bilo žrtva nasilnog ponašanja od strane vršnjaka. Veća polovina učenika je podjednako uzvraćala na doživljeno nasilje, a manji broj njih takve situacije je rješavalo mirnim putem. Dok se jedna polovina učenika koja je doživjela nasilje od strane vršnjaka obraćala za pomoć odraslima ili drugarima, druga polovina je svoje probleme zadržavala u sebi, smatrajući da im drugi ne mogu ili ne žele pomoći (Plut i Popadić, 2007).

U Srbiji je tokom 2018/19. godine sprovedeno istraživanje sa ciljem da se utvrdi povezanost školske klime i nasilja u školi. Tom prilikom je uočena povezanost školske klime i nasilničkog oblika ponašanja, jer učenici školsku klimu doživljavaju od podržavajuće do nepodržavajuće (Novoseljački, Šimonji-Černjak & Pokuševski, 2020).

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

Učenici koji doživljavaju destruktivne međuljudske odnose u školi i sami bivaju počinioci vršnjačkog nasilja, dok učenici koji školu doživljavaju nesigurnim mjestom sebe predstavljaju žrtvama vršnjačkog nasilja (Vlah i Perger, 2014).

Među učenicima od četvrtog do osmog razreda u okviru istraživanja uočena je velika rasprostranjenost nasilja. Mnogi učenici se navikavaju na nasilje, ne razumiju u potpunosti značenje nasilja, strah ih je i sramota da govore da su ga doživjeli. Učenici trećeg ciklusa osnovne škole imaju povišen prag tolerancije prema nasilju, kako tuđem, tako i vlastitom (Popović, 2010).

U Crnoj Gori je 2009. godine obavljeno istraživanje o vršnjačkom nasilju na uzorku od 1200 učenika, od VI do IX razreda. Podaci nam govore da je u velikoj mjeri prisutno emocionalno zlostavljanje, te da mu je bilo izloženo svako drugo dijete. Od ukupnog broja anketiranih, 66, 67% bilo je izloženo nasilju. Djeca se stide da o tome slobodno govore i nemaju dovoljno razvijenu svijest o nasilju. Takođe je neophodno preventivno djelovanje službi, institucija i stručnjaka, kao i djelotvorna intervencija i međusobna saradnja (Zaštitnik ljudskih prava i sloboda CG, 2009).

Istraživanje realizovano u Crnoj Gori, 2018. godine, pokazuje nam da je svaki peti učenik žrtva nasilja, dok se stručnoj službi u školi za pomoć obrati samo 6% učenika (Udruženje roditelji, 2018).

O rasprostranjenosti vršnjačkog nasilja, kako u našoj državi, tako i u svijetu govore brojna istraživanja, o kojima bi se moglo dosta pisati i govoriti. Njihovi rezultati nas upoznaju sa uzrocima, oblicima, efektima, posledicama vršnjačkog nasilja. Uprkos tome ova tema je toliko opsežna i problematična te stoga ostavlja puno prostora da se o njoj stalno govori i istražuje. Istraživanja koja nas očekuju u budućnosti sigurno će sa sobom donijeti neke nove pronalaskе, ideje, rješenja, kao i rezultate. Ono što je sada evidentno je činjenica da je vršnjačko nasilje društveni problem, problem koji postoji svuda u svijetu, sa različitim uzrocima koji ga izazivaju i dugoročnim posledicama.

II ISTRAŽIVAČKI DIO

1.1. Problem i predmet istraživanja

Od velikog je teorijskog i praktičnog značaja baviti se proučavanjem preventivnog djelovanja škole u pogledu vršnjačkog nasilja, pogotovo ako se ima u vidu školska klima i uspjeh kao jedan od indikatora nasilnog ponašanja učenika.

Vaspitna uloga škole treba da se organizuje u smjeru međusobne komunikacije i rješavanja problema nenasilnim putem, a sve sa ciljem da se u budućnosti ne “proizvodi” nasilan produkt (Šikman, 2013).

Aktivnosti koje bi škole trebale sprovoditi u cilju prevencije vršnjačkog nasilja, moraju obuhvatati mjere na raznim nivoima: mjere na nivou škole, resornog ministarstva, nevladinih organizacija, razreda/odjeljenja, mjere na individualnom nivou.

Temeljni ciljevi programa prevencije nasilja među vršnjacima u školi u skladu sa Poveljom UN i ostalim međunarodnim deklaracijama podrazumijevaju osiguranje djeci i mladim ljudima (kao i svim građanima) života uz poštovanje svih ljudskih prava i sloboda.

U skladu sa navedenim, predmet našeg istraživanja glasi: Primjenjivi i preporučeni načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole, kao i efekti koji se javljaju nakon toga.

1.2. Cilj i zadaci istraživanja

Ovim radom želimo ispitati načine prevencije vršnjačkog nasilja koji se primjenjuju u osnovnim školama i njihov uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole. Kroz iskustva rada u osnovnoj školi, kao i svakodnevnu praksu, dolazimo do saznanja da je vršnjačko nasilje ozbiljan problem današnjice uprkos tome što se o njemu govori i piše u velikoj mjeri. Kako naši učenici ne shvataju dovoljno ozbiljno moguće posledice vršnjačkog nasilja, pogotovo kada su u periodu adolescencije, motiv nam je bio da ovim istraživanjem saznamo da li je prevencija vršnjačkog nasilja u našim osnovnim školama dobra ili je treba dodatno unaprijediti.

Olweus (1998) je govorio o programu prevencije čiji je cilj intervencija i preduzimanje mjera, kako na nivou škole, tako i na nivou odjeljenja i ličnom nivou sa ciljem smanjenja postojećih teškoća koje se javljaju zbog nasilja u školi i mogućeg nastanka novih problema.

Cilj istraživanja glasi: Utvrditi oblike prevencije vršnjačkog nasilja koji se sprovode sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole, njihovu zastupljenost i efekte na učenike.

Cilj smo konkretizovali kroz istraživačke zadatke:

- Utvrditi osposobljenost nastavnika za primjenu preventivnih programa u školi.
- Utvrditi značaj aktivnosti koje pospješuju prevenciju vršnjačkog nasilja za poboljšanje klime u odjeljenju.
- Utvrditi na koje načine se učenici informišu o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja.
- Utvrditi značaj aktivnosti koje pospješuju prevenciju vršnjačkog nasilja u osnovnim školama sa akcentom na treći ciklus u cilju unapređenja obrazovno-vaspitne prakse.
- Utvrditi da li načini preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole utiču na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja.

1.3. Istraživačke hipoteze

U cilju traženja rešenja problema i dobijanja odgovora na mnogobrojna pitanja u radu, postavimo hipoteze na kojima će se temeljiti ideje o istraživanju, njegovom toku, predmetu i procesu.

Polazeći od definisanog predmeta i cilja istraživanja, kao i istraživačkih zadataka, opšta (glavna) hipoteza glasi:

Pretpostavlja se da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja, u velikoj mjeri i da imaju pozitivan uticaj na učenike.

Sporedne hipoteze:

H1: Pretpostavlja se da su nastavnici stručno osposobljeni za primjenu preventivnih programa u školi.

H2: Pretpostavlja se da sprovedene aktivnosti u školi u cilju prevencije vršnjačkog nasilja značajno utiču na poboljšanje klime u odjeljenju.

H3: Pretpostavlja se da se učenici trećeg ciklusa osnovne škole informišu o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja u školi, preko svojih nastavnika, odjeljenjskih starješina, stručnih saradnika.

H4: Pretpostavlja se da aktivnosti koje se primjenjuju u osnovnim školama u trećem ciklusu značajno utiču na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse.

H5: Pretpostavlja se da načini preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole utiču na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja.

1.4. Metodološki pristup

U ovom istraživanju su korištena tri metodološka pristupa:

- *racionalno-deduktivni*
- *empirijsko-induktivni*
- *matematičko-statistički*

U teorijskom dijelu rada dominira racionalno-deduktivni pristup, u procesu neposredne primjene instrumenata- empirijsko-induktivni, dok se u fazi obrade podataka preferira matematičko-statistički pristup. U fazi analize, diskusije i izvođenja zaključaka smjenjuju se i komplementarno dopunjavaju sva tri metodološka pristupa.

1.5. Karakter i značaj istraživanja

Prema karakteru ovo istraživanje spada u grupu primjenjenih (operativnih) istraživanja. Ako uzmemo u obzir veličinu uzorka, onda ga svrstavamo u grupu malih (mikro) istraživanja.

Iako je ova tematika istraživana, smatramo da se istom neophodno baviti i u budućnosti, upravo zbog njene kompleksnosti, aktuelnosti i značaja, kao i brojnih problema kojima svjedočimo u praksi. Očekujemo da ćemo ovim istraživanjem doći do rezultata koji će nam dati jasniju sliku o adekvatnoj nasuprot trenutnoj prevenciji vršnjačkog nasilja, koja utiče na smanjenje/sprječavanje potencijalnog vršnjačkog nasilja i unapređenje školske prakse.

Doprinos našeg rada će se sastojati i u tome što će njegovi rezultati koristiti za stručno usavršavanje nastavnika i stručnih saradnika iz ove oblasti, kao i postaviti temelje za neka buduća, opsežnija istraživanja.

Naučni doprinos rada mogao bi se ogledati i u njegovom iskoraku ka traženju načina koji će prevenirati vršnjačko nasilje, posebno kod djece koja su ušla u svijet puberteta (treći ciklus), koji im sam po sebi nije lak, pa često ni sami ne znaju da razdvoje dobro od lošeg, pozitivno od negativnog. Takođe, glavnim akterima njihovog odrastanja i socijalizacije, roditeljima i nastavnicima će pomoći da ga prepoznaju i preventivno djeluju na bilo koji vid nasilja.

1.6. Populacija i uzorak

Populaciju u ovom uzorku čine učenici trećeg ciklusa osnovnih škola sa teritorija opština Danilovgrad i Podgorica, kao i nastavnici koji predaju ovim učenicima.

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

Uzorak u istraživanju čini 100 učenika trećeg ciklusa osnovnih škola sa teritorija opština Danilovgrad i Podgorica, kao i 100 nastavnika koji predaju ovim učenicima u navedenim opštinama. Uzorak smo predstavili Tabelom 1.

Tabela 1: Uzorak istraživanja

Škola	Nastavnici	Učenici
JU OŠ “Vuko Jovović”- Danilovgrad	20	30
JU OŠ “Njegoš”- Danilovgrad	20	20
JU OŠ “Milosav Koljenšić”- Danilovgrad	10	5
JU OŠ “Blažo Mraković”- Danilovgrad	10	5
JU OŠ “Dr Dragiša Ivanović”- Podgorica	20	20
JU OŠ “Milorad Musa Burzan”- Podgorica	20	20

1.7. Metode, tehnike i instrumenti

Metode, tehnike i instrumenti kao osnovna metodološka aparatura služe za prikupljanje podataka i činjenica od značaja za proučavanje odabranog problema.

U ovom radu se u istraživačkom dijelu koristi metoda teorijske analize u cilju teorijskog pristupa problemu istraživanja i empirijsko-deskriptivna metoda, zasnovana na dosadašnjem iskustvu i objašnjavaju pojava i donesenih zaključaka.

Kada su u pitanju istraživačke tehnike korištene su: tehnika analize sadržaja, anketiranje i skaliranje, a kao osnovni istraživački instrumenti konstruisani u svrhu ovog istraživanja korišteni su anketni upitnik za nastavnike i skala procjene za učenike.

1.8. Preliminarno (sondažno) istraživanje

Preliminarno (sondažno) istraživanje organizovano je u cilju provjeravanja metrijskih karakteristika istraživačkog instrumenta, online, na uzorku od 20 ispitanika. Putem ovog istraživanja definisano je potrebno vrijeme za popunjavanje instrumenata, kao i jasnost formulisanih pitanja.

1.9. Organizacija i tok istraživanja

Nakon proučavanja pedagoške literature definisali smo naslov rada, a potom i ostale elemente naučno-istraživačkog projekta. Uslijedila je izrada istraživačkih instrumenata, prije čije neposredne primjene je izvršeno sondažno provjeravanje. Obavljeni su razgovori sa rukovodstvima osnovnih škola iz kojih su odabrani uzorci. Respondenti istraživanja su takođe upoznati sa ciljem i svhom ovog istraživanja. Nakon sprovedenog istraživanja uslijedila je statistička obrada podataka, interpretacija i diskusija, uz izvođenje zaključaka.

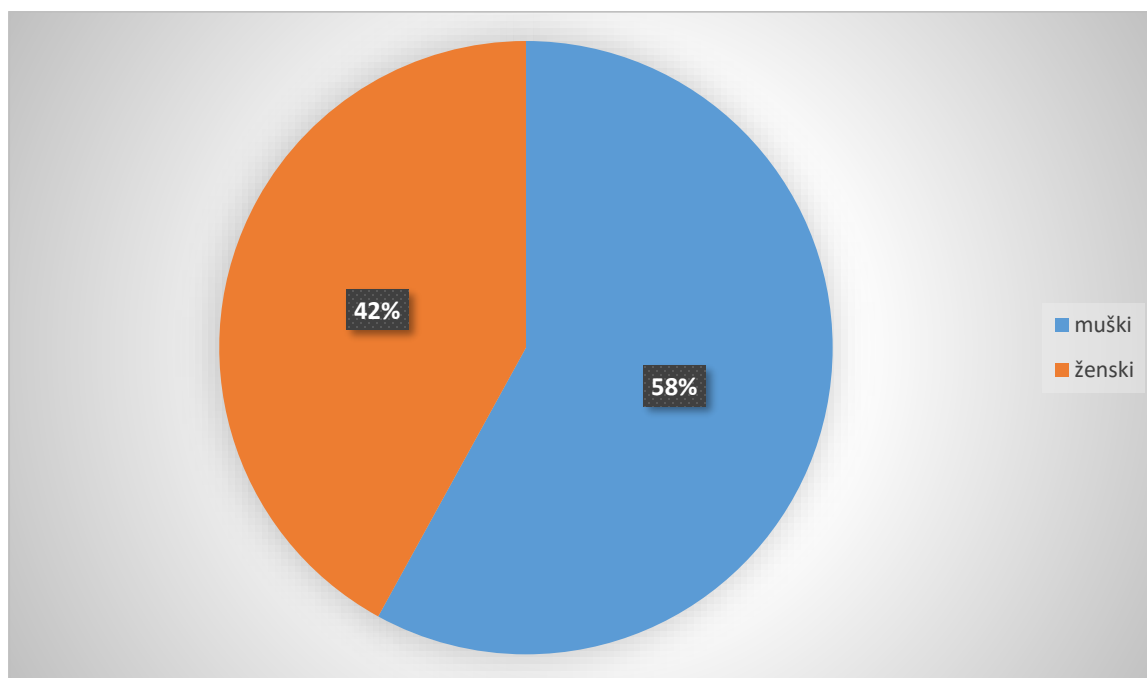
1.10. Statistička obrada podataka

Za obradu podataka korišten je SPSS 25 program. Dobijeni rezultati prikazani su grafički, dok je za pitanja otvorenog tipa sprovedena kvalitativna analiza odgovora.

2. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Prikaz rezultata istraživanja-upitnik za učenike

Upitnik je popunilo 100 učenika, od čega je više bilo dječaka (58%), nego djevojčica (42%), što se može vidjeti iz Grafikona 1. Učenici su odgovarali na pitanja koja se odnose na prevenciju vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole. Odgovarali su tako što su izražavali stepen slaganja na petostepenoj skali (u potpunosti se ne slažem, ne slažem se, neodlučan/na sam, slažem se, u potpunosti se slažem).

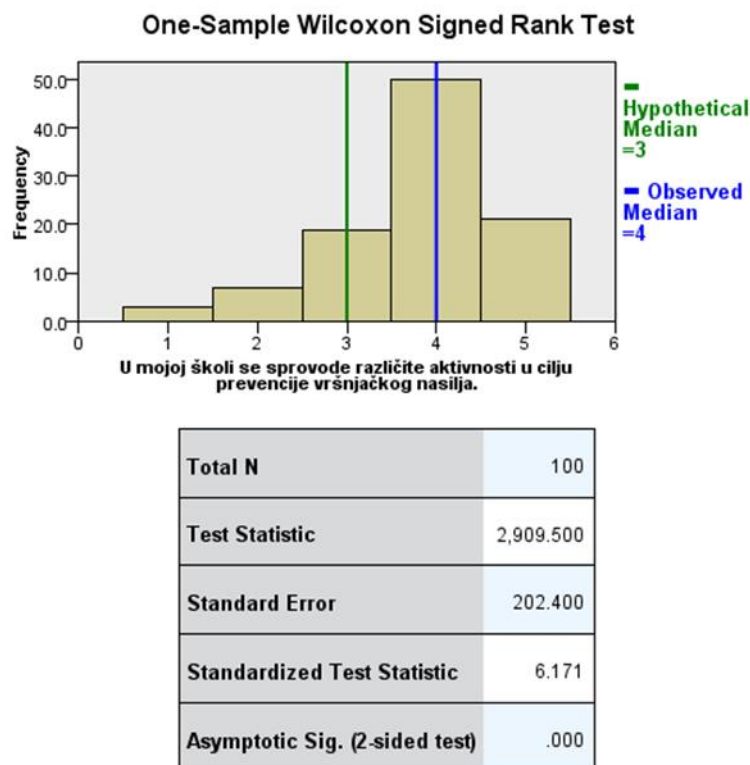
Grafikon 1: Prikaz strukture uzorka prema polu

Pošto su podaci iz upitnika ordinalni, te ne ispunjavaju uslove za primjenu parametarskih testova, kao što je T-test jednog uzorka, u radu je primjenjena neparametarska alternativa- Vilkoksonov test označenih rangova.

Vilkoksonov test označenih rangova je neparametarski test koji se koristi za upoređivanje srednjih rangova povezanih grupa ili za provjeru da li je srednja razlika između njih jednaka nuli. Ovaj test se koristi kada podaci nijesu normalno raspoređeni ili kada se ne može ispuniti pretpostavka o jednakosti

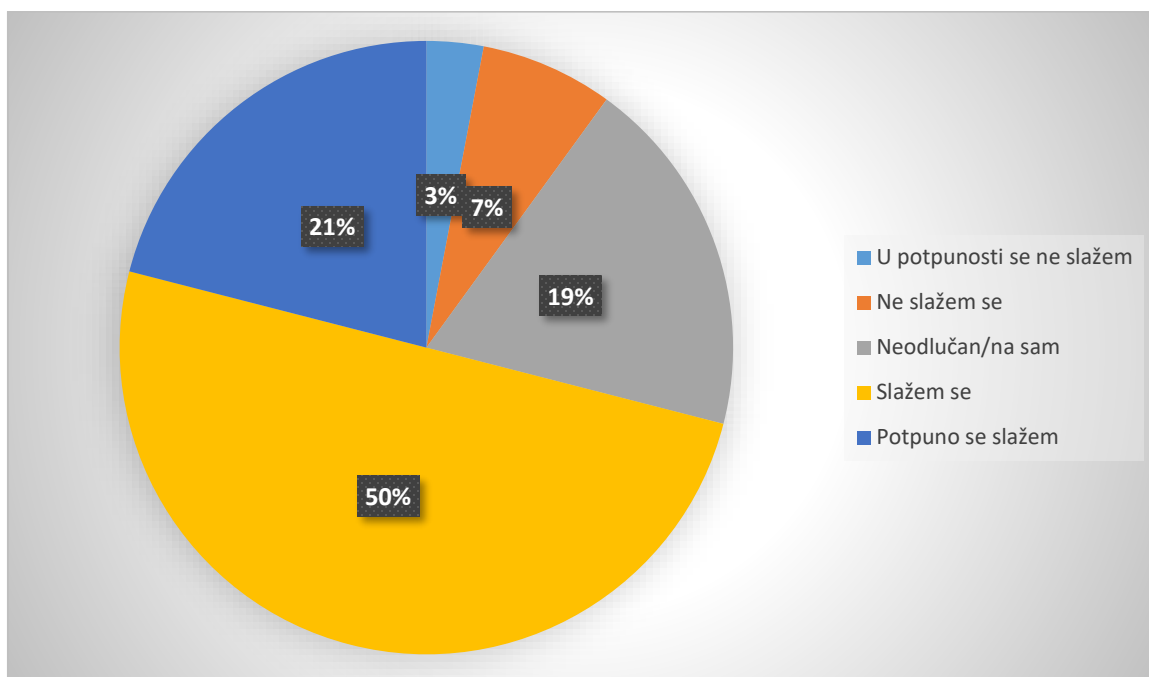
Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

varijansi. U Vilkoksonovom testu označenih rangova, razlike između povezanih opservacija se rangiraju po apsolutnoj vrijednosti, a zatim se provjerava da li se ovi rangovi statistički značajno razlikuju od očekivane vrijednosti (u našem slučaju to je 3). Ovaj test nam omogućava da provjerimo da li postoji statistički značajna razlika između medijane uzorka i očekivane vrijednosti.

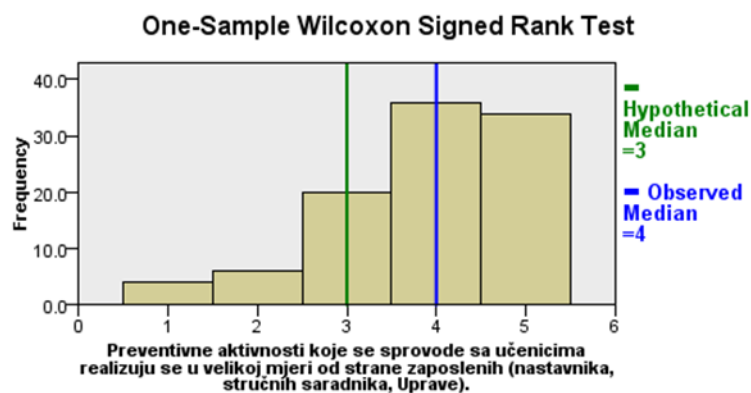
Slika 1.

Dobijeni rezultati, kao što se može vidjeti u slici 1 nam pokazuju pa postoji statistički značajna razlika između pretpostavljene i opažajne medijane, $p < 0.05$. Zapažamo da se u značajnoj mjeri sprovode aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja. Navedeno je prikazano i procentualno u Grafikonu br. 2.

Grafikon 2. Raspodjela odgovora na pitanje: U mojoj školi se sprovode različite aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja.

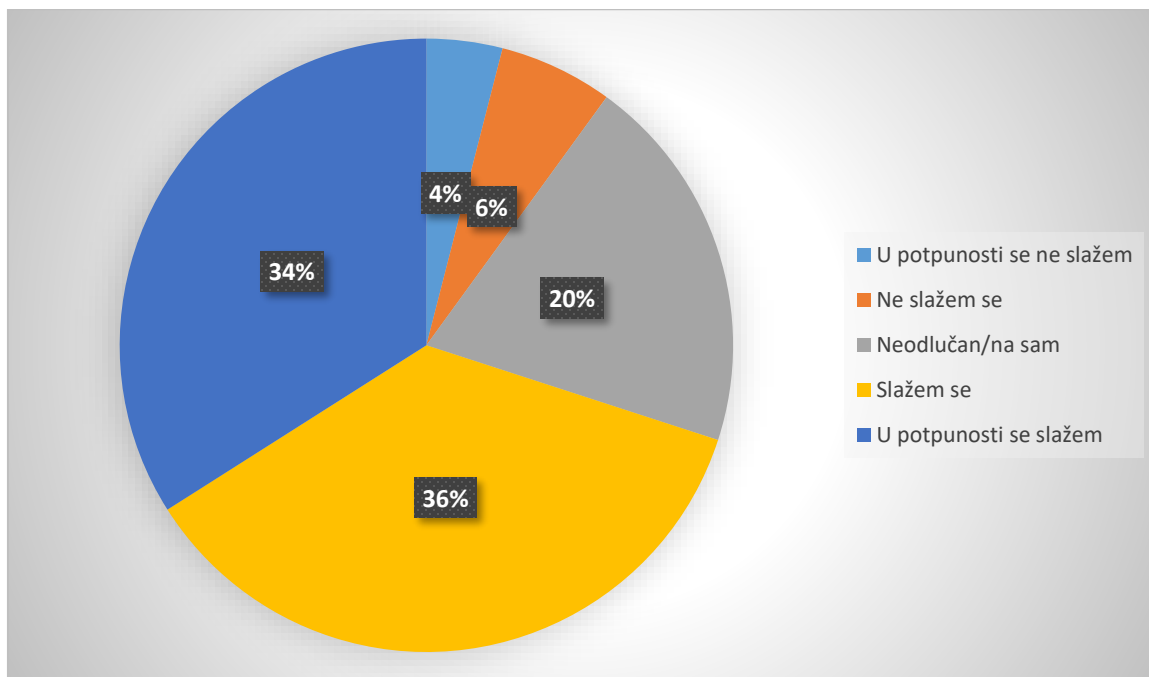
Na tvrdnju koja se odnosi na sprovođenje različitih aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja, anketirani učenici su u najvećem procentu (50%) se složili da se u školi sprovode različite aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja. Sa navedenim se u potpunosti slaže 21% učenika, neodlučno je 19% učenika, ne slaže se 7% učenika, dok se 3% učenika u potpunosti ne slaže da se u školi sprovode različite aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja.

Total N	100
Test Statistic	2,865.000
Standard Error	201.953
Standardized Test Statistic	6.165
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Slika 2.

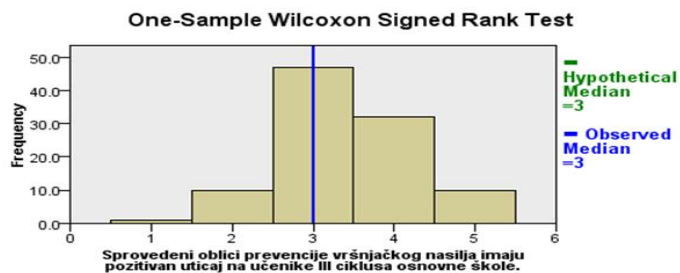
Dobijeni rezultati za tvrdnju da se preventivne aktivnosti koje se sprovode sa učenicima realizuju u velikoj mjeri od strane zaposlenih (nastavnika, stručnih saradnika, Uprave) nam pokazuju pa postoji statistički značajna razika između pretpostavljene i opažajne medijane, $p < 0.05$. Zapažamo da se preventivne aktivnosti koje se sprovode sa učenicima realizuju u velikoj mjeri od strane zaposlenih (nastavnika, stručnih saradnika, Uprave).

Grafikon 3. Raspodjela odgovora na pitanje: Preventivne aktivnosti koje se sprovode sa učenicima realizuju se u velikoj mjeri od strane zaposlenih (nastavnika, stručnih saradnika, Uprave).

Sa navedenom tvrdnjom da se preventivne aktivnosti koje se sprovode sa učenicima realizuju u velikoj mjeri od strane zaposlenih (nastavnika, stručnih saradnika, Uprave), u potpunosti se slaže 34% učenika, a slaže se 36% njih. Neodlučno je 20% učenika, ne slaže se 6% njih, dok se 4% učenika u potpunosti slaže da se preventivne aktivnosti koje se sprovode sa učenicima realizuju u velikoj mjeri od strane zaposlenih.

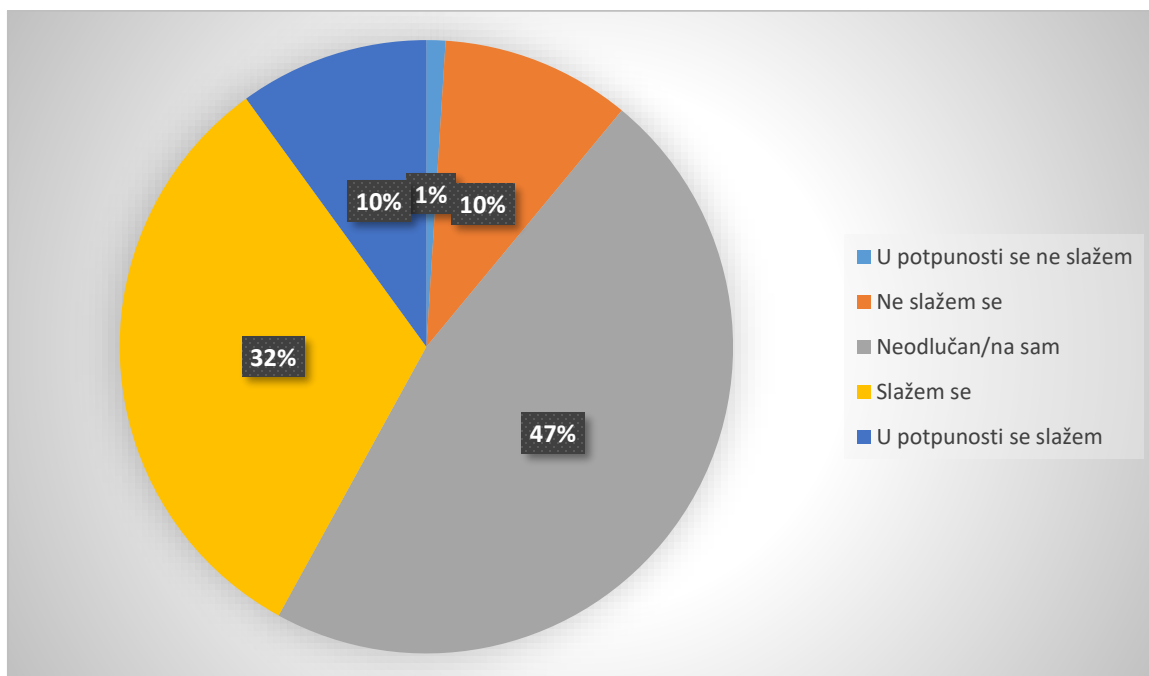
Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

Total N	100
Test Statistic	1,168.000
Standard Error	105.781
Standardized Test Statistic	4.278
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

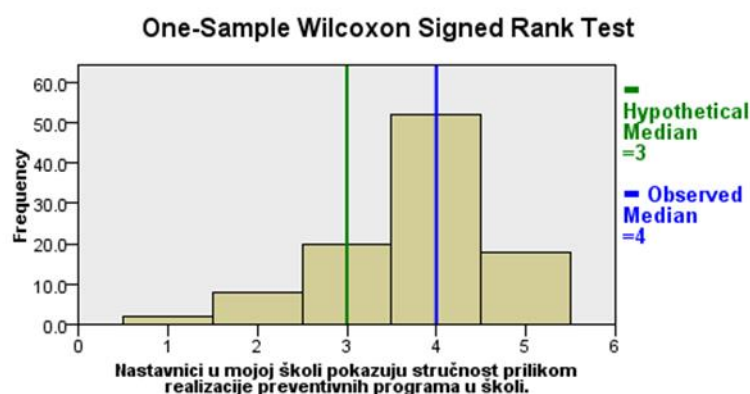
Slika 3.

Slika br. 3 nam govori da nam dobijeni rezultati pokazuju pa postoji statistički značajna razika između pretpostavljene i opažajne medijane, $p < 0.05$ za tvrdnju da sprovedeni oblici prevencije vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole. Iz navedenog zaključujemo da sprovedeni oblici prevencije vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole.

Grafikon 4. Raspodjela odgovora na pitanje: Sprovedeni oblici prevencije vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike III ciklusa osnovne škole

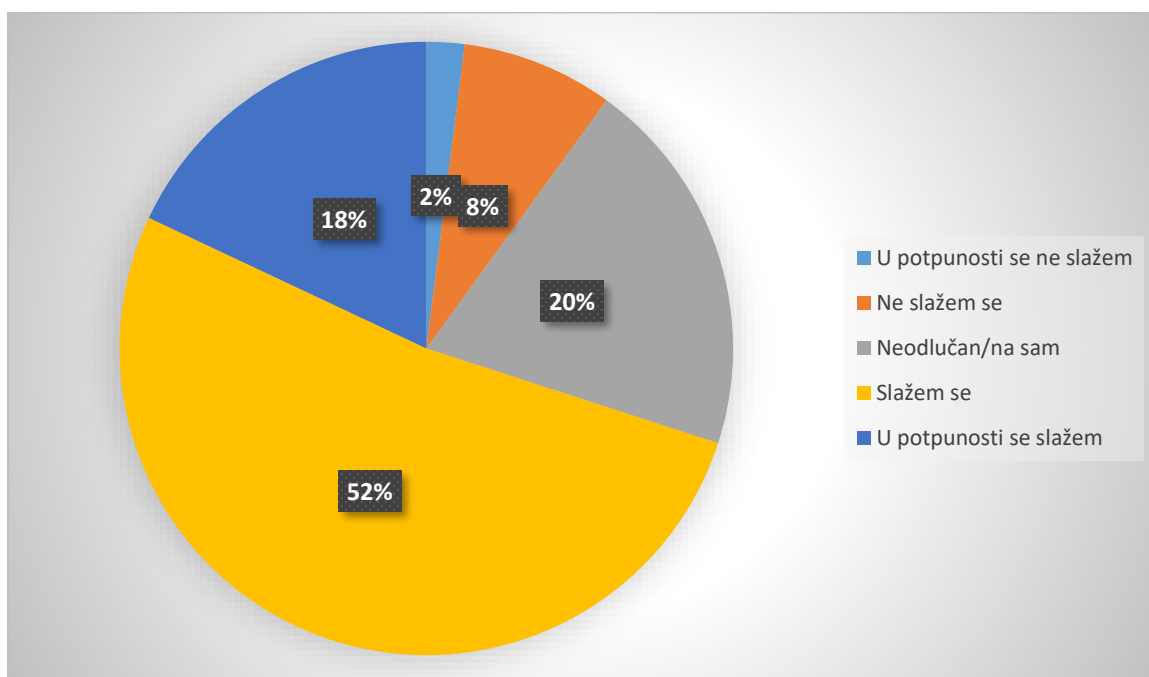
Većina učenika (47%) je bila neodlučna po pitanju tvrdnje koja se odnosi na to da sprovedeni oblici prevencije vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole u pitanju. U potpunosti se slaže 10% učenika da sprovedeni oblici prevencije vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike III ciklusa osnovne škole, ali se isto tako 10% njih ne slaže sa ovom tvrdnjom. Dok se 32% učenika slaže sa navedenim, 1% njih se u potpunosti ne slaže da sprovedeni oblici prevencije vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole.

Total N	100
Test Statistic	2,855.000
Standard Error	196.990
Standardized Test Statistic	6.269
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

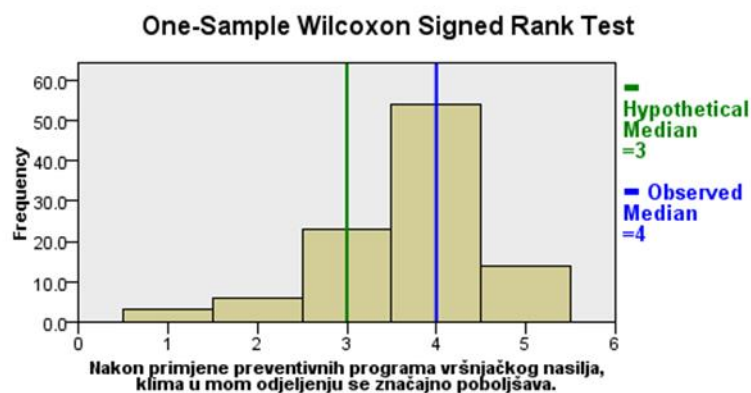
Slika 4.

Rezultati za tvrdnju da nastavnici pokazuju stručnost prilikom realizacije preventivnih programa u školi nam pokazuju pa postoji statistički značajna razlika između pretpostavljene i opažane medijane, $p < 0.05$. Iz navedenog zapažamo da nastavnici pokazuju stručnost prilikom realizacije preventivnih programa u školi.

Grafikon 5. Raspodjela odgovora na pitanje: Nastavnici u mojoj školi pokazuju stručnost prilikom realizacije preventivnih programa u školi.

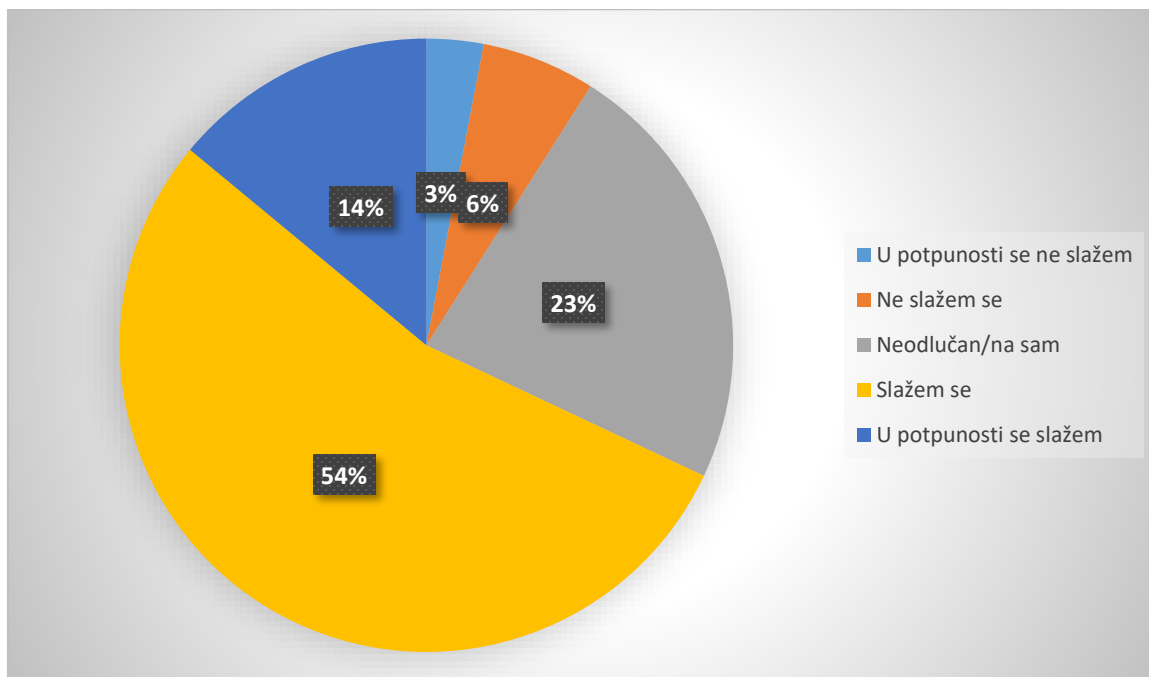
Da nastavnici pokazuju stručnost prilikom realizacije preventivnih programa u školi, sa učenicima trećeg ciklusa, u potpunosti se ne slaže 2% učenika, ne slaže se 8%, a neodlučno je njih 20%. Sa navedenim se slaže 52% učenika, dok se u potpunosti slaže 18% učenika da nastavnici u njihovim školama pokazuju stručnost prilikom realizacije preventivnih programa u školi.

Total N	100
Test Statistic	2,613.000
Standard Error	184.900
Standardized Test Statistic	6.011
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

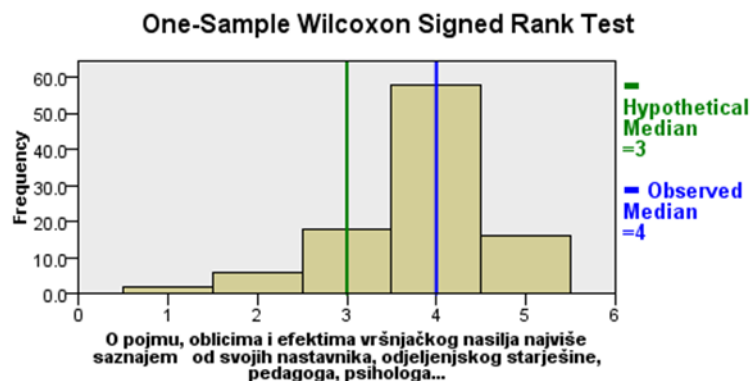
Slika 5.

Za pitanje koje se odnosilo na poboljšanje klime u odjeljenju nakon primjene preventivnih programa vršnjačkog nasilja, rezultati pokazuju pa postoji statistički značajna razlika izmedju pretpostavljene i opažajne medijane, $p < 0.05$. Zapažamo da se nakon primjene preventivnih programa vršnjačkog nasilja, klima u odjeljenju značajno poboljšava.

Grafikon 6. Raspodjela odgovora na pitanje: Nakon primjene preventivnih programa vršnjačkog nasilja, klima u mom odjeljenju se značajno poboljšava.

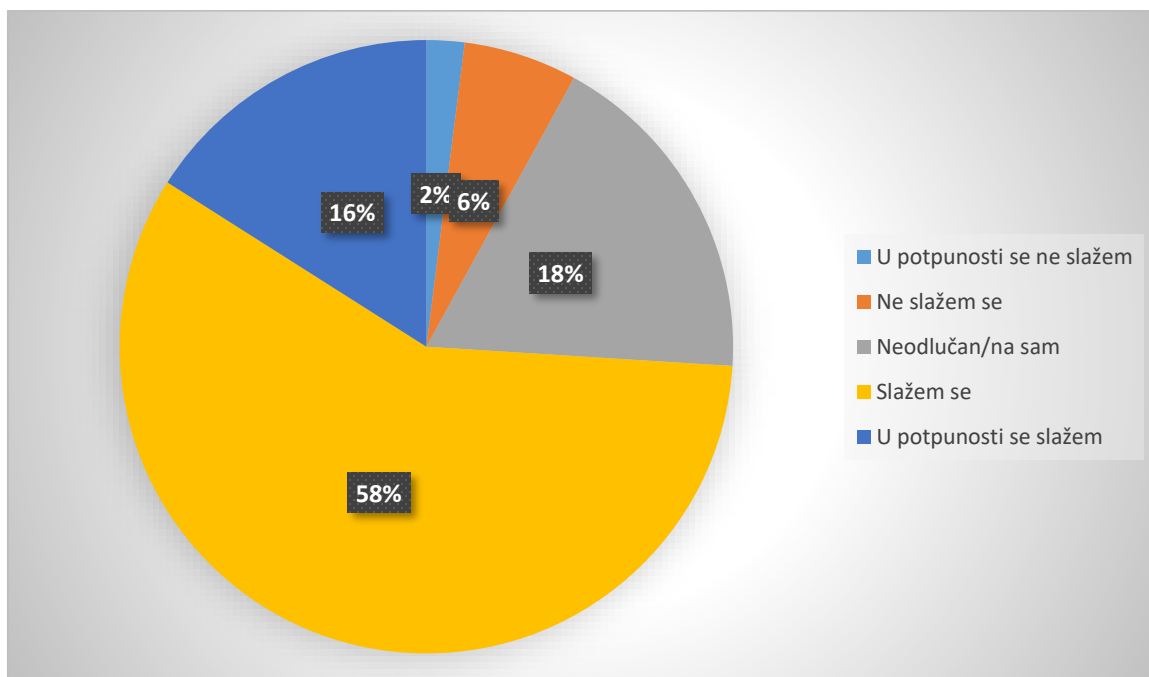
Na osnovu navedenog grafikona uočavamo da se većina učenika (54%) slaže sa tvrdnjom da se nakon primjene preventivnih programa vršnjačkog nasilja, klima u njihovom odjeljenju značajno poboljšava. Sa ovom tvrdnjom se u potpunosti slaže 14% učenika, dok je 23% neodlučno. Sa druge strane 6% učenika se ne slaže sa navedenim, a 3% njih se u potpunosti ne slaže da se nakon primjene preventivnih programa vršnjačkog nasilja, klima u njihovom odjeljenju značajno poboljšava.

Total N	100
Test Statistic	3,061.000
Standard Error	203.003
Standardized Test Statistic	6.697
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

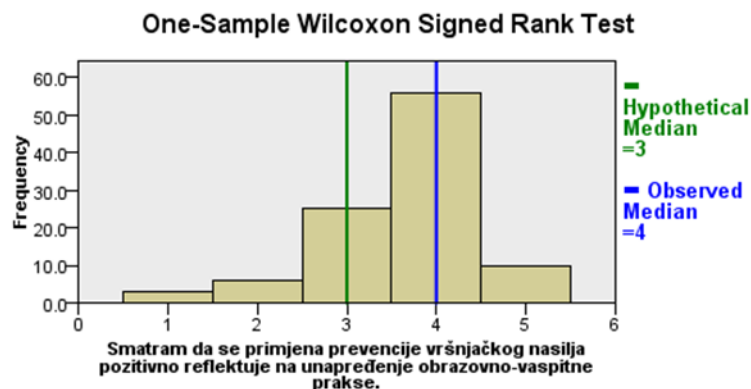
Slika 6.

Dobijeni rezultati nam pokazuju pa postoji statistički značajna razika između pretpostavljene i opažajne medijane, $p < 0.05$ za pitanje koje se odnosilo na to da učenici o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja najviše saznaju od svojih nastavnika, odjeljenjskog starješine, pedagoga, psihologa. Iz navedenog zaključujemo da učenici o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja najviše saznaju od svojih nastavnika, odjeljenjskog starješine, pedagoga, psihologa...

Grafikon 7. Raspodjela odgovora na pitanje: O pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja najviše saznajem od svojih nastavnika, odjeljenjskog starješine, pedagoga, psihologa...

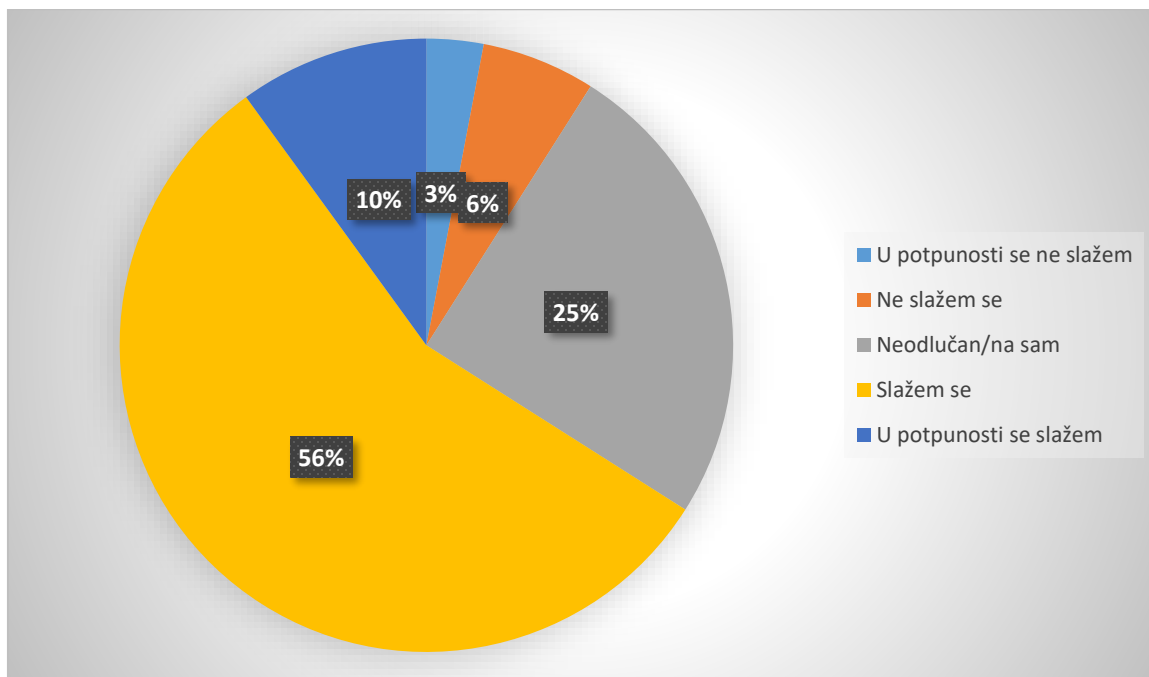
Sa tvrdnjom da se o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja najviše saznaje od nastavnika, odjeljenjskog starješine, pedagoga, psihologa, slaže se većina učenika (58%), a 16% njih se u potpunosti slaže sa ovom tvrdnjom. Jedan dio učenika, tačnije 18% je neodlučno po ovom pitanju, ne slaže se 6% učenika, a u potpunosti se ne slaže 2% učenika da se o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja najviše saznaje od nastavnika, odjeljenjskog starješine, pedagoga, psihologa.

Total N	100
Test Statistic	2,454.000
Standard Error	175.651
Standardized Test Statistic	5.858
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

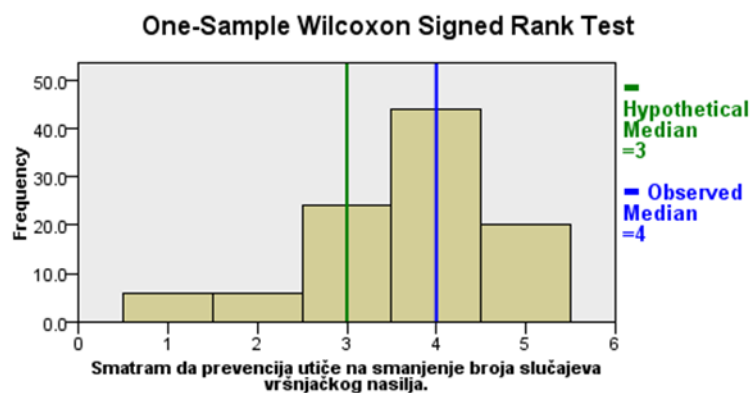
Slika 7.

Za tvrdnju- Smatram da se primjena prevencije vršnjačkog nasilja pozitivno reflektuje na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse, dobijeni rezultati pokazuju pa postoji statistički značajna razlika između pretpostavljene i opažajne medijane, $p < 0.05$. Zapažamo da se primjena prevencije vršnjačkog nasilja pozitivno reflektuje na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse.

Grafikon 8. Raspodjela odgovora na pitanje: Smatram da se primjena prevencije vršnjačkog nasilja pozitivno reflektuje na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse.

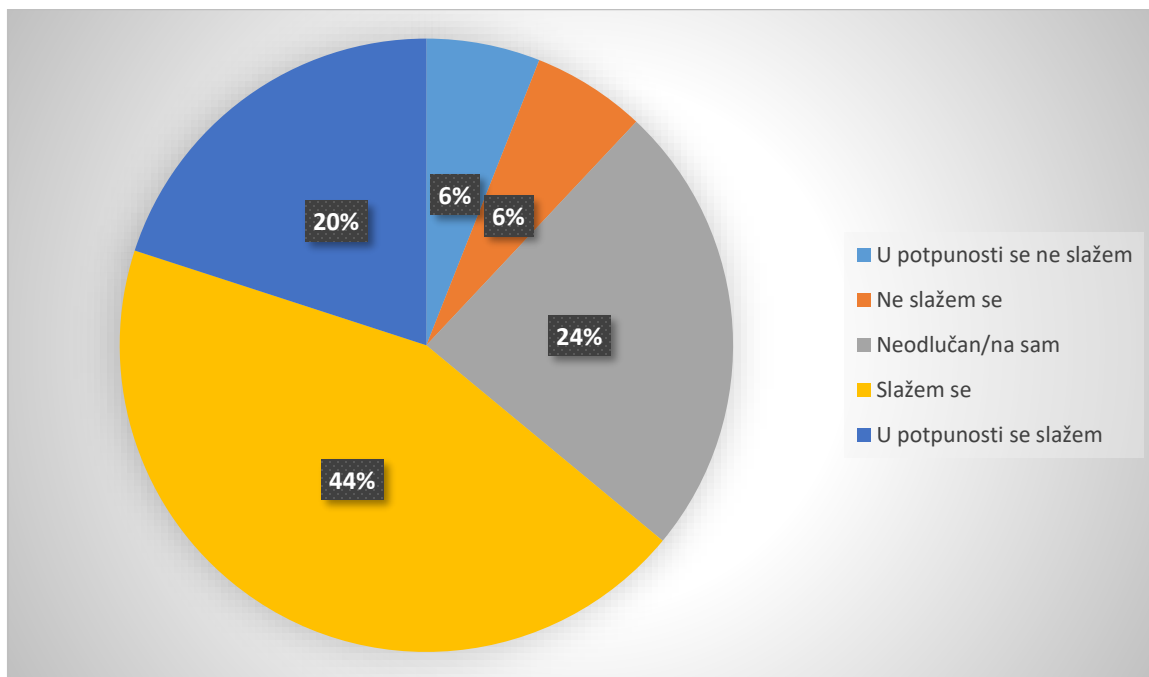
Sa tvrdnjom da se primjena prevencije vršnjačkog nasilja pozitivno reflektuje na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse, slaže se većina učenika i to njih 56%. Sa navedenim se u potpunosti slaže 10% učenika. Neodlučno je 25% učenika, dok se sa ovom tvrdnjom ne slaže 6%, a 3% učenika se ne slaže u potpunosti da se primjena prevencije vršnjačkog nasilja pozitivno reflektuje na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse.

Total N	100
Test Statistic	2,392.000
Standard Error	185.304
Standardized Test Statistic	5.013
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Slika 8.

Rezultati za navedenu tvrdnju- Smatram da prevencija utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja pokazuju pa postoji statistički značajna razlika između pretpostavljene i opažajne medijane, $p < 0.05$. Zapažamo na osnovu navedenog da prevencija utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja.

Grafikon 9. Raspodjela odgovora na pitanje: Smatram da prevencija utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja.

U procentualnoj raspodjeli koja se odnosi na tvrdnju- Smatram da prevencija utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja, isti broj učenika, po 6% se ne slaže ili se u potpunosti ne slaže sa tvrdnjom da prevencija utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja. Jedan dio učenika, 24% je nesiguran po ovom pitanju, te su tako ostali neodlučni. Sa druge strane 44% njih se slaže da prevencija utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja, a sa navedenim se u potpunosti slaže 20% učenika.

Prikaz rezultata istraživanja- upitnik za nastavnike

Upitnik kojim su se željeli utvrditi načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole, popunilo je 100 ispitanika, tačnije nastavnika. Svi nastavnici su upitnik popunili onlajn.

Tabela 2.

Smatrate li da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Da, u velikoj mjeri.	70	70.0	70.0	70.0
	Ne, uopšte se ne sprovode.	5	5.0	5.0	75.0
	Ne mogu da procijenim.	25	25.0	25.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Kao što se može zaključiti iz date tabele na pitanje da li nastavnici smatraju da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri, većina njih, tačnije 70% nastavnika se u velikoj mjeri slaže da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja. Ovu tvrdnju ne može da procijeni 25% nastavnika, a svega 5% smatra da se preventivne aktivnosti sa učenicima ne realizuju.

Nastavnici koji su na prvo pitanje odgovorili negativno su imali mogućnost da u okviru drugog pitanja iznesu svoje prijedloge koji se odnose na suzbijanje vršnjačkog nasilja, sa posebnim akcentom na treći ciklus osnovne škole. Iako je 5% njih odgovorilo negativno na prethodno pitanje, nastavnici su u većem broju prokomentarisali traženo.

Tabela 3.

Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje bio NE, koji bi bili Vaši prijedlozi da se preventivni programi usmjereni na suzbijanje vršnjačkog nasilja, sa posebnim akcentom na treći ciklus osnovne škole sprovode kontinuirano?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	88	88.0	88.0	88.0

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

Dodala bih, veću angažovanost roditelja i edukaciju roditelja i djece po tom pitanju.	1	1.0	1.0	89.0
Jednom nedjeljno, radionice na tu temu sprovesti.	1	1.0	1.0	90.0
Još psihologa zaposliti po školama i da bude uvedeno da svako dijete mora najmanje jedanput mjesečno da dolazi kod istoga i priča o svojim problemima ako ih ima u školi, emotivnim pogledima i o tome kako vidi nastavnike šta mu se sviđa, a šta ne...Kako riješiti kada se nađe u konfliktnim situacijama i sl.	1	1.0	1.0	91.0
Kroz brojne edukativne radionice, učešće psihologa, roditelja, vršnjačkih edukatora i sl.	1	1.0	1.0	92.0
Nije dovoljno prevenciju sprovesti samo na pojedinim časovima OZ. OZ, posebno u III ciklusu ima dosta aktivnosti, te se tu teško pronađe dovoljno vremena i za ovaj vid prevencije.	1	1.0	1.0	93.0
Odgovorila sam sa da , ali stalno, svakodnevno uključujući i psiholosko pedagosku službu sa njima treba raditi .	1	1.0	1.0	94.0
Organizovanje radionica	1	1.0	1.0	95.0
Prevencija, posvetiti pažnju, da' kroz radionice ili bilo koji oblik komunikacije sa djecom, iznošenje mišljenja u svom razredu, tako i sa stručnim licima!!!	1	1.0	1.0	96.0

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

Preventivni programi SE sprovode od prvog ciklusa, sa time da se može uticati na roditelje koji ne obavljaju svoje obaveze i brigu o djeci, putem pojavane i stroge politike uticaja na roditelje, edukaciju i mjere socijalne zaštite djeteta na inicijativu škole, učitelja, a ne sve da bude na volju samovoljnih i razmazanih roditelja i djece	1	1.0	1.0	97.0
Roditelji više da se uključe u vaspitanje djece.	1	1.0	1.0	98.0
Što više radionica o vršnjačkom nasilju, humanitarnih akcija.	1	1.0	1.0	99.0
Svaka škola, bez obzira na broj učenika mora imati psihologa! Dalje, učenici moraju imati predmet -Empatija.	1	1.0	1.0	100.0
Total	100	100.0	100.0	

Analizirajući odgovore nastavnika na drugo pitanje koje se odnosilo na prijedloge preventivnih programa usmjerenih na suzbijanje vršnjačkog nasilja, sa posebnim akcentom na treći ciklus osnovne škole i njihov kontinuitet u sprovođenju, dolazimo do zaključka da je po njihovom mišljenju potrebno dodatno uključiti i edukovati roditelje kada je u pitanju prevencija vršnjačkog nasilja. Takođe im je za sve to neophodna podrška stručnih službi. Nastavnici smatraju da nije dovoljno organizovati samo radionice u cilju prevencije vršnjačkog nasilja, pogotovo ne u trećem ciklusu osnovne kada ima i drugih aktivnosti koje treba realizovati i mimo prevencije vršnjačkog nasilja. Nastavnici su ukazali na neophodnost permanentnog rada stručnih saradnika sa učenicima, postojanje većeg broja stručnih saradnika u školama, organizovanje humanitarnih akcija, uvođenje novog školskog predmeta-Empatija, kao i uvođenje strožih mjera za roditelje koji ne vode adekvatnu brigu o svojoj djeci, kao i opsežnijih mjera socijalne zaštite djece.

Tabela 4.

Da li sprovedene preventivne aktivnosti u borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Da, imaju veliki pozitivan uticaj.	51	51.0	51.0	51.0
	Ne, uopšte nemaju uticaj na učenike.	10	10.0	10.0	61.0
	Ne mogu da procijenim.	39	39.0	39.0	100.0
	Total	100	100.0	100.0	

Na pitanje da li sprovedene preventivne aktivnosti u borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole, anketirani nastavnici u većini (51%) smatraju da preventivne aktivnosti koje se sprovode u borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole. Manji broj njih, tačnije 10% je mišljenja da ove aktivnosti uopšte nemaju uticaj na učenike. Sa druge strane 39% anketiranih nastavnika ne može da procijeni da li je njihov uticaj pozitivan na učenike ili nije.

Za testiranje datih hipoteze u radu koristimo χ^2 test prilagođenosti (chi-square goodness-of-fit test) jer želimo da procijenimo da li empirijska raspodjela uzorka odgovara teorijskoj ili očekivanoj raspodjeli. Ovaj test se često koristi kada imamo jednu promjenljivu kategorizovanu u više kategorija i želimo da provjerimo da li se učestalosti pojavljivanja u tim kategorijama razlikuju od očekivanih.

Tabela 5.

Smatrate li da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri?

	Observed N	Expected N	Residual
Da, u velikoj mjeri.	70	33.3	36.7
Ne, uopšte se ne sprovode.	5	33.3	-28.3
Ne mogu da procijenim.	25	33.3	-8.3
Total	100		

Tabela 6.

Da li sprovedene preventivne aktivnosti u borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole?

	Observed N	Expected N	Residual
Da, imaju veliki pozitivan uticaj.	51	33.3	17.7
Ne, uopšte nemaju uticaj na učenike.	10	33.3	-23.3
Ne mogu da procijenim.	39	33.3	5.7
Total	100		

Test Statistics

	Smatrate li da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri?	Da li sprovedene preventivne aktivnosti u borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole?
Chi-Square	66.500 ^a	26.660 ^a
df	2	2
Asymp. Sig.	.000	.000

a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 33.3.

Iz gornje tabele vidimo da je χ^2 vrijednost značajna ($p < 0.05$). Zbog toga zaključujemo da postoji značajna statistička razlika u frekvencama u postavljenim pitanjima koja se odnose na sprovođenje različitih oblika prevencije radi suzbijanja vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri, a takođe na osnovu podataka zaključujemo da sprovedene preventivne aktivnosti u borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju

pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole, te da se u velikoj mjeri sa njima sprovede različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja.

Tabela 7.

Da li ste kroz različite programe stručnog usavršavanja u dovoljnoj mjeri osposobljeni za primjenu preventivnih programa protiv vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa u školi?

	Observed N	Expected N	Residual
Da	50	33.3	16.7
Ne	20	33.3	-13.3
Ne mogu da procijenim.	30	33.3	-3.3
Total	100		

Test Statistics

Da li ste kroz
različite programe
stručnog
usavršavanja u
dovoljnoj mjeri
osposobljeni za
primjenu
preventivnih
programa protiv
vršnjačkog nasilja
sa učenicima
trećeg ciklusa u
školi?

Chi-Square	14.000 ^a
df	2
Asymp. Sig.	.001

a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 33.3.

Na pitanje da li su kroz različite programe stručnog usavršavanja u dovoljnoj mjeri osposobljeni za primjenu preventivnih programa protiv vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole, polovina anketiranih nastavnika (50%) je odgovorila sa DA, 20% je odgovorilo negativno, a 30% anketiranih nastavnika ne može da procijeni da li su kroz različite programe stručnog usavršavanja u dovoljnoj mjeri osposobljeni za primjenu preventivnih programa protiv vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole.

Iz gornje tabele vidimo da je $\chi^2 = 14$, sa stepenom slobode 2 i nivoom značajnosti $p = 0.001 < 0.05$. Navedeno nam govori da postoji statistička značajnost u razlikama frekvenci, tj. da su nastavnici dovoljno osposobljeni za primjenu preventivnih programa protiv vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole.

Tabela 8.

Da li Vaše svakodnevno iskustvo iz učionice govori da preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja značajno utiču na poboljšanje klime u odjeljenju?

	Observed N	Expected N	Residual
Da, uočavam pozitivne promjene na nivou odjeljenja.	71	33.3	37.7
Ne, nema nikakvih promjena.	7	33.3	-26.3
Nijesam siguran/na.	22	33.3	-11.3
Total	100		

Test Statistics

Da li Vaše
svakodnevno
iskustvo iz
učionice govori da
preventivne
aktivnosti
vršnjačkog nasilja
značajno utiču na
poboljšanje klime
u odjeljenju?

Chi-Square	67.220 ^a
df	2
Asymp. Sig.	.000

a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 33.3.

Nastavnici su u većini (71%) odgovorili pozitivno na pitanje da li njihovo svakodnevno iskustvo iz učionice govori da preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja značajno utiču na poboljšanje klime u odjeljenju. Da nema nikakvih promjena što se tiče poboljšanja klime u odjeljenju nakon primjene preventivnih aktivnosti vršnjačkog nasilja smatra 7% anketiranih nastavnika, a 22% njih nije sigurno.

Tabela nam pokazuje da je $\chi^2 = 67.220$ sa stepenom slobode 2 i nivoom značajnosti $p < 0.05$. Iz navedenog možemo konstatovati da postoji statistička značajnost u razlikama frekvenci, tj. da preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja značajno utiču na poboljšanje klime u odjeljenju.

Tabela 9.

Učenici trećeg ciklusa osnovne škole se redovno informišu o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja preko svojih nastavnika, odjeljenjskih starješina i stručnih saradnika u školi.

	Observed N	Expected N	Residual
Da, informisanost učenika od strane zaposlenih u školi je permanentna.	96	50.0	46.0
Ne, učenici se uopšte ne informišu o navedenom u školi.	4	50.0	-46.0
Total	100		

Test Statistics

Učenici trećeg
ciklusa osnovne
škole se redovno
informišu o
pojmu, oblicima i
efektima
vršnjačkog nasilja
preko svojih
nastavnika,
odjeljenjskih
starješina i
stručnih saradnika
u školi.

Chi-Square	84.640 ^a
df	1
Asymp. Sig.	.000

a. 0 cells (0.0%) have expected
frequencies less than 5. The
minimum expected cell frequency
is 50.0.

Sa tvrdnjom da se učenici trećeg ciklusa osnovne škole redovno informišu o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja preko svojih nastavnika, odjeljenjskih starješina i stručnih saradnika u školi slaže se 96% anketiranih nastavnika koji ističu da je ova vrsta informisanosti u školi permanentna. Sa druge strane 4% nastavnika je mišljenja da učenici nijesu informisani o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja preko svojih nastavnika, odjeljenjskih starješina i stručnih saradnika u školi.

Iz gornje tabele vidimo da je $\chi^2 = 84.64$ sa stepenom slobode 1 i nivoom značajnosti $p < 0.05$. Dakle postoji statistička značajnost u razlikama frekvenci, tj. informisanost učenika od strane zaposlenih u školi je permanentna.

Tabela 10.

**Preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja u školi
značajno utiču na unapređenje obrazovno-vaspitne
prakse?**

	Observed N	Expected N	Residual
Da	75	33.3	41.7
Ne	2	33.3	-31.3
Nijesam siguran/na.	23	33.3	-10.3
Total	100		

Test Statistics

Preventivne
aktivnosti
vršnjačkog nasilja
u školi značajno
utiču na
unapređenje
obrazovno-
vaspitne prakse?

Chi-Square	84.740 ^a
df	2
Asymp. Sig.	.000

a. 0 cells (0.0%) have expected
frequencies less than 5. The
minimum expected cell frequency
is 33.3.

Anketirani nastavnici su na pitanje da li preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja u školi značajno utiču na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse u većini odgovorili sa DA, (75%), negativno je odgovorilo 2% nastavnika, a 23% njih nije sigurno da li preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja u školi značajno utiču na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse.

Iz gornje tabele vidimo da je $\chi^2 = 84.6740$ sa stepenom slobode 2 i nivoom značajnosti $p < 0.05$. Dakle, postoji statistička značajnost u razlikama frekvenci, tj. preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja u školi značajno utiču na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse.

Tabela 11.

Zbog preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa, u školi se značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja?

	Observed N	Expected N	Residual
Slažem se da se značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja.	60	33.3	26.7
Ne slažem se da preventivni rad utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja.	9	33.3	-24.3
Nijesam siguran/na.	31	33.3	-2.3
Total	100		

Test Statistics

Zbog
preventivnog rada
sa učenicima
trećeg ciklusa, u
školi se značajno
smanjuje broj
slučajeva
vršnjačkog
nasilja?

Chi-Square	39.260 ^a
df	2
Asymp. Sig.	.000

a. 0 cells (0.0%) have expected frequencies less than 5. The minimum expected cell frequency is 33.3.

Na pitanje da li se zbog preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa u školi značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja anketirani nastavnici su odgovorili pozitivno, 60% njih se slaže da se značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja. Od ukupnog broja anketiranih nastavnika 9% se

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

ne slaže da preventivni rad utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja, a 31% nastavnika nije sigurno da li se zbog preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa u školi značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja.

Iz gornje tabele vidimo da je $\chi^2 = 39.260$ sa stepenom slobode 2 i nivoom značajnosti $p < 0.05$. Dakle, postoji statistička značajnost u razlikama frekvenci, tj. zbog preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa, u školi se značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja.

Tabela 12.

Šta je po Vašem mišljenju potrebno učiniti kako bi programi prevencije vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa bili učinkoviti? (možete izabrati više ponuđenih odgovora).

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Pitanje9 ^a	Permanentna edukacija nastavnika, roditelja i učenika	65	27.2%	65.0%
	Bolja saradnja sa roditeljima učenika	64	26.8%	64.0%
	Kvalitetnije vannastavne aktivnosti	21	8.8%	21.0%
	Bolja saradnja sa lokalnom zajednicom	17	7.1%	17.0%
	Dosljednost u sprovođenju mjera na nivou škole	72	30.1%	72.0%
Total		239	100.0%	239.0%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

U okviru ovog pitanja koje se odnosi na učinkovitost preventivnih programa vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole nastavnici su imali mogućnost da izaberu više ponuđenih odgovora. Kao što se može vidjeti iz gornje tabele nastavnici u najvećoj mjeri smatraju da je na nivou škole potrebno da se bude dosljedno u sprovođenju mjera na nivou škole (30.1%), kako bi preventivni programi vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa bili učinkoviti. Potom je po njihovom mišljenju potrebna permanentna edukacija nastavnika, roditelja i učenika (27.2%), kao i bolja saradnja sa roditeljima učenika (26.8%). U nešto manjem broju nastavnici su se izjasnili da kvalitetnije

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

vannastavne aktivnosti čine preventivne aktivnosti u borbi protiv vršnjačkog nasilja učinkovitijim (8.8%), kao i saradnja sa lokalnom zajednicom (7.1%).

Tabela 13.

Koje od navedenih aktivnosti po Vašem mišljenju najefikasnije preveniraju vršnjačko nasilje u školi, sa posebnim akcentom na treći ciklus? (možete izabrati više ponuđenih odgovora).

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
\$Pitanje10 ^a	Radionice sa učenicima	62	20.1%	62.0%
	Predavanja na temu vršnjačkog nasilja	55	17.8%	55.0%
	Roditeljski sastanci	40	12.9%	40.0%
	Edukacija	38	12.3%	38.0%
	Vršnjačka podrška	44	14.2%	44.0%
	Kutija povjerenja	29	8.7%	29.0%
	Dežurstva nastavnika	33	9.4%	33.0%
	Ništa od navedenog	1	0.3%	1.0%
	Nešto drugo	7	2.3%	7.0%
Total		309	100.0%	309.0%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

Kao i u prethodnom pitanju, tako i u ovom koje se tiče mišljenja nastavnika o najefikasnijim aktivnostima koje preveniraju vršnjačko nasilje u školi sa posebnim akcentom na treći ciklus, nastavnici su imali mogućnost da izaberu više ponuđenih odgovora. Od svih ponuđenih aktivnosti, nastavnici su se u najvećoj mjeri opredjelili za radionice sa učenicima, kao jednom od aktivnosti koja najefikasnije prevenira vršnjačko nasilje u školi. Za ovu aktivnost odlučilo se 20.1% anketiranih nastavnika. Potom su po njihovom mišljenju značajna predavanja na temu vršnjačkog nasilja (17.8%). Vršnjačka podrška je najefikasnija aktivnost koja prevenira vršnjačko nasilje u školi smatra 14.2% nastavnika, roditeljski sastanci 12.9%, edukacija 12.3%, dežurstva nastavnika 9.4% i kutija povjerenja smatra 8.7% anketiranih nastavnika. Samo 1 od svih anketiranih nastavnika je smatrao/la da nijedna od navedenih aktivnosti nije efikasna u borbi sa vršnjačkim nasiljem. Od par nastavnika koji su se izjasnili da su značajne neke druge aktivnosti, navodimo sledeće:

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

- „Uključivanje i drugih relevantnih faktora u društvu u proces prevencije s obzirom na to da vršnjačko nasilje nije vezano isključivo za škole. U stvaranju povoljnije klime za prevenciju svih oblika nasilja, pa i vršnjačkog, treba da budu uključeni svi relevantni društveni faktori- porodica, škola, lokalna zajednica, policija, ministarstva“.
- „Potrebno je organizovati radne aktivnosti poslije nastave gdje će učenici kroz rad steći navike da cijene druge. Aktivnosti poput uređenja školskog dvorišta, enterijera škole i druge slične aktivnosti“.
- „Uključivanje u aktivnosti i stručnjaka mimo škole: kliničkih psihologa, inspektora i sl.“.
- „Edukacija roditelja o vršnjačkom nasilju, kao i svim vidovima edukacija, uključujući medijsku pismenost i alate za podršku i kontrolu u sajber prostoru. Generalno, roditelji su većinom neobaviješteni i medijski nedovoljno pismeni“.
- „Promjena zakonske regulative“.
- „Uvođenje strožih kazni za one koji ponavljaju izvršenje vršnjačkog nasilja“.
- „Svjesnost o poslasticama ponašanja, postojanje oštih mjera“.

Analizirajući odgovore nastavnika o aktivnostima koje bi po njihovom mišljenju efikasno prevenirale vršnjačko nasilje, sa posebnim osvrtom na treći ciklus osnovne škole, nailazimo na različita razmišljanja i sugestije. Koristeći sopstveno znanje i iskustvo stečeno praktičnim radom nastavnici predlažu da se promjeni zakonska regulativa kada je u pitanju pojava vršnjačkog nasilja, da se počinioi nasilja strože kažnjavaju, a sve u cilju podizanja nivoa svijesti kod njih usled nedoličnog ponašanja. Nastavnici su mišljenja i da je društvo, tačnije društvena sredina glavni agens u cilju sprečavanja i prevencije svih oblika nasilja, pa tako i vršnjačkog. Podrška roditelja učenika je neizostavna u ovom procesu, a kako bi oni bili uspješni saveznici školskom sistemu u dugotrajnoj borbi sa vršnjačkim nasiljem, neophodna je njihova edukacija i razvoj svjesnosti o eventualnim poslasticama koje mogu zadesiti njihovo dijete. U prevenciji vršnjačkog nasilja po mišljenju nastavnika stručna pomoć relevantnih stručnjaka mimo škole je takođe neizostavna, a uz sve to oni navode i značaj učenja zdravih stilova života za djecu, posebno naglašavajući razvijanje radnih navika kod učenika.

ZAKLJUČAK

Prema Univerzalnoj deklaraciji o pravima čovjeka iz 1948. godine, svaki čovjek ima svoja prava zakonom zagarantovana, a među njima su i pravo na: život, slobodu, bezbjednost ličnosti. Pojava nasilja spotiče ova ljudska prava.

Nasilje kao pojava ima duboko historijsko utemeljenje i dugo je izučavano, a i danas je predmet proučavanja mnogobrojnih istraživanja. O njegovim uzrocima, poslasticama i podjelama piše se i govori svakodnevno, što ga nesumnjivo svrstava u jednu od najaktuelnijih društvenih tema. Vršnjačko nasilje, jedan vid nasilja, fokus je interesovanja današnjih istraživača, stručnjaka iz različitih oblasti rada, prosvjetnih radnika, roditelja učenika, ali i same djece, koja su njegovi ključni akteri.

Brojni su uzroci koji dovode do pojave vršnjačkog nasilja, a u cilju njihovog otkrivanja posebno se proučavaju: ličnost djeteta, porodična sredina, uticaj društvene sredine.

Ukoliko malo detaljnije sagledamo današnje društvene odnose i norme, uočićemo da je savremeni način života skinuo sa prestola porodicu, kao osnovnu ćeliju svakog društva, te je primat dao tehnici i tehnologiji. Današnja djeca svoje djetinjstvo provode u virtuelnom svijetu, u kojem nije prisutna roditeljska pažnja i ljubav, živa riječ i kvalitetan razgovor. Kako smo svjedoci raznih loših primjera vršnjačkog nasilja koji se dešavaju u našem okruženju, a čija potencijalna žrtva sutra može postati svako dijete, vrijeme je da se zapitamo kakvu će budućnost imati naša djeca te da pokušamo kao zajednica da djelujemo u svim pravcima i na svim nivoima, u cilju njegove prevencije i uspostavljanja moralnih kodeksa koji se moraju poštovati.

Imajući u vidu da su škole mjesta u kojima se u određenom trenutku nalazi najveći broj djece usmjerene jedni na druge, sa različitim razmišljanjima, osjećanjima i porodičnim situacijama, onda se upravo treba krenuti od ovih institucija u cilju sprečavanja pojave nasilja među djecom, njegovog ublažavanja, kao i eliminisanja.

Analizirajući odgovore učenika i nastavnika, na uzorku od ukupno 200 ispitanika, hipoteza *Pretpostavlja se da su nastavnici stručno osposobljeni za primjenu preventivnih programa u školi se potvrđuje*. Učenici su u većini mišljenja da njihovi nastavnici pokazuju stručnost kada realizuju preventivne programe u borbi protiv vršnjačkog nasilja. Polovina anketiranih nastavnika je takođe

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

mišljenja da su kroz različite programe stručnog usavršavanja stručno osposobljeni da primjenjuju različite preventivne programe protiv vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole. Analizom odgovora dobijenih istraživanjem hipoteza *Pretpostavlja se da sprovedene aktivnosti u školi u cilju prevencije vršnjačkog nasilja značajno utiču na poboljšanje klime u odjeljenju se potvrđuje*. Više od polovine anketiranih učenika trećeg ciklusa je mišljenja da se klima u njihovom odjeljenju poboljšava nakon što se sprovedu određene preventivne aktivnosti protiv vršnjačkog nasilja, a istog mišljenja je i većina nastavnika. Na osnovu dobijenih rezultata hipoteza *Pretpostavlja se da se učenici trećeg ciklusa osnovne škole informišu o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja u školi, preko svojih nastavnika, odjeljenjskih starješina, stručnih saradnika se potvrđuje*. Veliki broj učenika je saglasan da se preko svog odjeljenjskog starješine, ostalih nastavnika, kao i stručnih saradnika informiše o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja, dok su sa istim gotovo u potpunosti saglasni i svi nastavnici. Obradeni rezultati nam kazuju i da se hipoteza *Pretpostavlja se da aktivnosti koje se primjenjuju u osnovnim školama u trećem ciklusu značajno utiču na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse potvrđuje*. U prilog tome govori nam većina pozitivnih učeničkih odgovora, kao i nastavničkih. Analizom odgovora dobijenih istraživanjem hipoteza *Pretpostavlja se da načini preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole utiču na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja se potvrđuje*. Kako učenici, tako i nastavnici u većini su saglasni da preventivni rad u školi doprinosi da se smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja. S obzirom na to da se definisane podhipoteze **potvrđuju**, donosimo zaključak da se glavna hipoteza *Pretpostavlja se da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja, u velikoj mjeri i da imaju pozitivan uticaj na učenike potvrđuje*. Učenici trećeg ciklusa osnovne škole, kao i njihovi nastavnici su u većini iskazali stav da se u njihovim školama sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja, da su te aktivnosti zastupljene u velikoj mjeri, kao i da imaju pozitivan uticaj na same učenike.

Kao preporuke za dalji rad i unapređenje obrazovno-vaspitnog procesa bitno je da se svi društveni činioци uvežu u jedinstvenu mrežu sa ciljem zajedničke borbe protiv nasilja, sa posebnim akcentom na vršnjačko nasilje uz konstantnu pomoć i podršku kako porodicama učenika, tako i školama, koje su elementarni agensi socijalizacije djece i njihove zdrave budućnosti. Sa druge strane, škole, uz razumijevanje i podršku lokalne sredine i porodica iz kojih učenici dolaze moraju da primjenjuju i održavaju, kako preventivnu, tako i interventnu politiku u borbi sa vršnjačkim

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

nasiljem, uz stalni nadzor, dopune i prilagođavanje, omogućavajući sistematičnost i diferenciranost u radu.

Limitacije ovog istraživanja mogu se ogledati u eventualnoj neiskrenosti anketiranih nastavnika i učenika, njihovoj nezainteresovanosti i relativno malom uzorku. S obzirom na aktuelnost i problematiku ove teme naša očekivanja su da će se u budućnosti još intenzivnije raditi na njenom istraživanju te da će se doći do novih i značajnijih rezultata. Takođe, opseg istraživanja treba proširiti i na gimnazije, kao i na srednje stručne škole, imati sluha za prijedloge zaposlenih u školama, implementirati dobijene zaključke u Akcione planove koji će se odnositi na unapređenje rada škola u ovoj oblasti, a prvenstveno na povećanje bezbjednosti učenika.

LITERATURA

1. Aluedse, O. (2006). Bullying in School: A Form of Child Abuse in Schools. *Educational Research Quarterly*, 30 (1).
2. Baldry, C. A. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse Neglect*, 27, 713-732.
3. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bilić, V., Buljan Flander, G., & Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Naklada Slap.
5. Bilić, V. (2013). *Nasilje među vršnjacima: uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača*. Život i škola, LIX (30).
6. Bowler, L., Knobel, C., & Mattern, E. (2014). From Cyberbullying to Well-Being: A Narrative-Based Participatory Approach to Values-Oriented Design for Social Media. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66 (6).
7. Cicvarić, R. i Žunić-Cicvarić, J. (2009). *Nasilje u školi*. Užice: užički centar za prava djeteta.
8. Coloroso, B. (2003). *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb: Tiskara Millennium d.o.o.
9. Craig, Katrina, & Bell, D., & Leschied, Alan. (2011). Pre-service Teachers Knowledge and Attitudes Regarding School-Based Bullying. *Canadian Journal of Education*, 34, 21-33.
10. Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., De Looze, M., Roberts, C., Samdal, O., Smith, O. & Barnekow, V. (2012). *Social determinants of health and well-being among young people. Health behaviour in school-aged children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey*. Copenhagen: Who regional office for Europe.
11. Deighton, J., Lereya, S. T., Casey, P., Patalay, P., Humphrey, N., & Wolpert, M. (2019). Prevalence of mental health problems in schools poverty and other risk factors among 28 000 adolescents in England. *The British Journal of psychiatry*, 215 (3). Preuzeto sa <http://doi.org/10.1192/bip.2019.19>
12. Dolački, N. i Ljubin Golub, T. (2015). Prepoznavanje i reagiranje budućih učitelja razredne nastave na vršnjačko zlostavljanje. *Napredak*, 156 (1-2). Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/166155>
13. Dwyer, K., Osher, D., & Warger, C. (1998). *Early warning, timely response: A guide to safe schools*. Washington, DC: Department of Education.

14. Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2009). *School-based programs to reduce bullying and victimization*. Cambridge: Institute of criminology, Sidgwick Avenue.
15. Fekkes, M., Pijpers, F. I., & Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 1. Preuzeto sa <https://doi.org/10.1093/her/cyg-100>
16. Gašić-Pavišić, S. (2004). Mere i programi za prevenciju nasilja u školi. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 36, 168-188.
17. Goldstein, A. P., Harootunian, B., & Conoley, J. C. (1994). *Student aggression: Prevention, management, and replacement training*. New York: Guilford.
18. Jašović, Ž. (1991). *Kriminologija maloletničke delinkvencije*. Beograd: Naučna knjiga.
19. Jeleč, V., Buljan Flander, G., Raguž, A., Prijatelj, K. i Vranjican, D. (2020). Elektroničko nasilje među djecom i mladima: Pregled preventivnih programa. *Psihologijske teme*, 29 (2), 459-481. Preuzeto sa <https://doi.org/10.31820/pt.29.2.12>
20. Kaplan, A., Garner, J. K. (2017). A complex dynamic systems perspective on identity and its development: The dynamic systems model of role identity. *Developmental psychology*, 53 (11). Preuzeto sa <https://doi.org/10.1037/dev0000339>
21. Kazdin, A. E. (1987). Treatment of antisocial behavior in children: Current status and future directions. *Psychological Bulletin*, 102.
22. Kazdin, A. E. (1994). Psychotherapy for children and adolescents. U A. E. Bergin, & S. L. Garfield (Eds.), *Handbook of psychotherapy and behavior change*. New York. Wiley.
23. Krnjajić, S. (2002). *Socijalni odnosi i obrazovanje*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Viša škola za obrazovanje vaspitača Vršac.
24. Lalić, D. (1999). *Neki socijalni aspekti nasilničkog ponašanja među mladima*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
25. Macanović, N., Petrović, J. (2015). *Prevencija vršnjačkog nasilja u osnovnim školama „Vratimo drugarstvo u razrede“*. Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
26. Malinić, J. (2017). *Psihologija vršnjačkog nasilja*, Pale, Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet
27. Mc Coy, M. L., Keen, S. M. (2009). *Child Abuse and Neglect*. New York: Psychology Press. Preuzeto sa <https://vdoc.pub/documents/child-abuse-and-neglect-second-edition-32vle9uj9e0>

28. Menesini, E., Modena, M., & Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: *Concurrent and stable roles and psychological health symptoms*. The Journal of Genetic Psychology, 170 (2).
29. Miković, M. (2004). *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*. Sarajevo: Magistrat
30. Milić, A. (2010). *Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije*. Banja Luka: Centar psiholoških istraživanja i zaštite mentalnog zdravlja.
31. Milosavljević, M. (1998). *Nasilje nad decom*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
32. Ministarstvo prosvjete Crne Gore (2015). *Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja*. Preuzeto sa <http://www.gov.me/dokumenta/a0356e2e-758e-43aa-8c0a-d4bff051d39f>
33. Mišambled, R. (2015). *Istorija nasilja od kraja srednjeg veka do danas*. Novi Sad: Akademska knjiga.
34. Murphy, J., Brewer, R., Plans, D., Khalsa, S., Catmur, C., & Bird, G. (2018). *Validation of the interoceptive accuracy scale (IAS) supports distinction between self-reported interoceptive accuracy and awareness*. doi: 10.31234/osf.io/fqgu4
35. *Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*. (2008). Savet za prava deteta Vlade Srbije.
36. Nikolić, Z. (2006). *Prevencija kriminaliteta-metodika rada savetovališta za roditelje i decu*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
37. Nil, A. (1993). *Slobodna deca Samerhila*. Beograd: BIGZ.
38. Novoseljački, N., Šimonji-Černak, R., & Pokuševski, M. (2020). Učenička percepcija školske klime i nasilja u školi. *Nastava i vaspitanje*, 69 (3), 273-290.
39. Olweus, D. (1993). *Bylling at school: What we know and what we can do*. Malden, MA: Blackwell Publishing
40. Olweus, D. (1996). *The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire*. Mimeo. Bergen, Norway: Research Centre for Health Promotion, University of Bergen.
41. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
42. Orpinas, P., & Horne, A. M. (2006). *Bullying prevention: Creating a positive school climate and developing social competence*. Washington, DC: American Psychological Association.
43. Panić, V. (1984). *Razvojno-dinamička psihologija i psihologija učenja*. Beograd: Naučna knjiga.

44. Plut, D., Popadić, D. (2007). Reagovanje dece i odraslih na školsko nasilje. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 2, 347-366.
45. Popadić, D. (2009). *Nasilje školama*. Beograd: Institut za psihologiju, UNICEF.
46. Popović, D. (2010). Partnerstvo porodice i škole kao faktor prevencije vršnjačkog nasilja. *Pedagoška stvarnost*, 1-2, 35-43.
47. Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13 (2).
48. Spasenović, V. (2008). *Vršnjački odnosi i školski uspeh*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
49. Sinobad, S. (2005). *Obeležja vršnjačkog nasilja u školama*. Preuzeto sa <http://www.uds.org.yu/file050.pdf>
50. Smokowski, P. R., Holland Kopasz, K. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics and intervention strategies. *Children & Schools*, 27 (2).
51. Šikman, M. (2013). *Vršnjačko nasilje*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
52. Škutor, M. i Babić, I. (2016). Oposobljenost nastavnika i stručnih saradnika za prevenciju i intervenciju kod pojave vršnjačkog nasilja. UA. Pašalić (ur.): *Zbornik radova odsjeka za pedagogiju*, (240-248). Sarajevo: Filozofski fakultet.
53. Tomić-Latinac, M., Nikčević-Milković, A. (2009). Procjena učinkovitosti Unicef-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (3). Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/47826>
54. Trnavac, N. (2012). *Leksikon istorije pedagogije srpskog naroda*. Beograd: Zavod za udžbenike.
55. Vlada Republike Hrvatske, (2004). *Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima*. Preuzeto sa <http://www.dijete.hr/hr/dokumenti-mainmenu-83/nacionalni-planovi-i-strategije-mainmenu-75/zastita-od-nasilja-mainmenu-75/doc-details/83-program-aktivnosti-za-sprjecavanje-nasilja-medu-djecom-i-mladima.html>
56. Vlah, N., i Perger, S. (2014). Povezanost vršnjačkog nasilja s percipiranom školskom klimom kod učenika osnovne škole. *Kriminologija & socijalna integracija*, 22 (1). Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/132c82>
57. Udruženje roditelji (2018). *Vršnjačko nasilje u crnogorskim školama iz perspektive učenika, roditelja i nastavnog osoblja-kvantitativno istraživanje*. Podgorica: Centar za monitoring i istraživanje.

58. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore (2009). *Nasilje nad djecom, uzrast od 6. do 9. razreda osnovne škole*. Podgorica: Ombudsman.
59. Zečević, I. (2010). *Priručnik-program prevencije vršnjačkog nasilja u školama*. Banja Luka: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini.
60. WHO (2002). *World report on violence and health: summary*, Geneva.

PRILOZI

ANKETNI UPITNIK ZA NASTAVNIKE

Poštovani nastavnici,

Pred vama se nalazi upitnik kojim želimo utvrditi načine prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole. Upitnik se koristi za potrebe izrade magistarskog rada i njegovi rezultati se koriste isključivo u te svrhe.

Upitnik je anoniman.

Hvala na izdvojenom vremenu!

1. Smatrate li da se sa učenicima trećeg ciklusa osnovne škole sprovode različiti oblici prevencije vršnjačkog nasilja u velikoj mjeri?

- a) Da, u velikoj mjeri.
 - b) Ne, uopšte se ne sprovode.
 - c) Ne mogu da procijenim.
-
-

2. Ukoliko je Vaš odgovor na prethodno pitanje bio NE, koji bi bili Vaši prijedlozi da se preventivni programi usmjereni na suzbijanje vršnjačkog nasilja, sa posebnim akcentom na treći ciklus osnovne škole sprovode kontinuirano?
-
-

3. Da li sprovedene preventivne aktivnosti u borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike trećeg ciklusa osnovne škole?

- a) Da, imaju veliki pozitivan uticaj.
 - b) Ne, uopšte nemaju uticaj na učenike.
 - c) Ne mogu da procijenim.
-
-

4. Da li ste kroz različite programe stručnog usavršavanja u dovoljnoj mjeri osposobljeni za primjenu preventivnih programa protiv vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa u školi?

- a) Da.
 - b) Ne.
 - c) Ne mogu da procijenim.
-
-

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

5. Da li Vaše svakodnevno iskustvo iz učionice govori da preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja značajno utiču na poboljšanje klime u odjeljenju?

- a) Da, uočavam pozitivne promjene na nivou odjeljenja.
 - b) Ne, nema nikakvih promjena.
 - a) Nijesam siguran/na.
-
-

6. Učenici trećeg ciklusa osnovne škole se redovno informišu o pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja preko svojih nastavnika, odjeljenjskih starješina i stručnih saradnika u školi.

- a) Da, informisanost učenika od strane zaposlenih u školi je permanentna.
 - b) Ne, učenici se uopšte ne informišu o navedenom u školi.
- Objasnite svoj odgovor.
-
-

7. Preventivne aktivnosti vršnjačkog nasilja u školi značajno utiču na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse?

- a) Da
 - b) Ne
 - c) Nijesam siguran/na.
- Objasni svoj odgovor.
-
-

8. Zbog preventivnog rada sa učenicima trećeg ciklusa, u školi se značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja?

- a) Slažem se da se značajno smanjuje broj slučajeva vršnjačkog nasilja.
 - b) Ne slažem se da preventivni rad utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja.
 - c) Nijesam siguran/na.
-
-

9. Šta je po Vašem mišljenju potrebno učiniti kako bi programi prevencije vršnjačkog nasilja sa učenicima trećeg ciklusa bili učinkoviti? (možete zaokružiti više ponuđenih odgovora).

- a) Permanentna edukacija nastavnika, roditelja i učenika
- b) Bolja saradnja sa roditeljima učenika

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

- c) Kvalitetnije vannastavne aktivnosti
 - d) Bolja saradnja sa lokalnom zajednicom
 - e) Dosljednost u sprovođenju mjera na nivou škole
-

10. Koje od navedenih aktivnosti po Vašem mišljenju najefikasnije preveniraju vršnjačko nasilje u školi, sa posebnim akcentom na treći ciklus? (možete zaokružiti više ponuđenih odgovora).

- a) Radionice sa učenicima
 - b) Predavanja na temu vršnjačkog nasilja
 - c) Roditeljski sastanci
 - d) Edukacija
 - e) Vršnjačka podrška
 - f) Kutija povjerenja
 - g) Dežurstva nastavnika
 - h) Ništa od navedenog
 - i) Nešto drugo _____
-

UPITNIK ZA UČENIKE

Dragi učenici, pred vama se nalazi upitnik koji se sastoji iz više tvrdnji, a odnosi se na ispitivanje načina prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole.

Potrebno je da upišete X u koloni za koju smatrate da odgovara datoj tvrdnji.

Upitnik je anoniman.

Hvala na izdvojenom vremenu!

POL

- a) Muško
- b) Žensko

	POTPUNO SE SLAŽEM	SLAŽEM SE	NEODLUČAN/NA SAM	NE SLAŽEM SE	U POTPUNOSTI NE SLAŽEM SE
U mojoj školi se sprovode različite aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja.					
Preventivne aktivnosti koje se sprovode sa učenicima realizuju se u velikoj mjeri od strane zaposlenih (nastavnika, stručnih saradnika, Uprave).					
Sprovedeni oblici prevencije vršnjačkog nasilja imaju pozitivan uticaj na učenike III ciklusa osnovne škole.					
Nastavnici u mojoj školi pokazuju stručnost prilikom realizacije preventivnih programa u školi.					
Nakon primjene preventivnih programa vršnjačkog nasilja, klima u mom odjeljenju se značajno poboljšava.					

Načini prevencije vršnjačkog nasilja u trećem ciklusu osnovne škole

O pojmu, oblicima i efektima vršnjačkog nasilja najviše saznajem od svojih nastavnika, odjeljenjskog starješine, pedagoga, psihologa...					
Smatram da se primjena prevencije vršnjačkog nasilja pozitivno reflektuje na unapređenje obrazovno-vaspitne prakse.					
Smatram da prevencija utiče na smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja.					